

OLONICA emigracyjne

Ze zbiorów instytucji członkowskich Stałej Konferencji
Muzeów, Archiwów i Bibliotek Polskich na Zachodzie

INSTYTUT
PAMIĘCI
NARODOWEJ

Stała Konferencja
Muzeów, Archiwów i Bibliotek
Polskich na Zachodzie

OLONICA
emigracyjne

Wystawa przygotowana przez:
Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej
we współpracy z:
Archiwum Polskiej Misji Katolickiej w Anglii i Walii
Archiwum Polskiej Misji Katolickiej we Francji
Biblioteką Polską im. Ignacego Domeyki
Biblioteką Polską POSK w Londynie
Fundacją Kościuszkowską
Fundacją Muzeum Pamięci 2 Korpusu Polskiego
Fundacją Rzymską im. J.Z. Umiastowskiej
Instytutem Józefa Piłsudskiego w Ameryce
Instytutem Piłsudskiego w Londynie
Kościółem i Hospicjum św. Stanisława B.M.
Muzeum i Archiwum Polonii Australijskiej
Muzeum im. Tadeusza Kościuszki w Solurze
Muzeum Polskim w Ameryce
Ośrodkiem Dokumentacji i Studium Pontyfikatu
Jana Pawła II w Rzymie
Papieskim Instytutem Studiów Kościelnych
Polish Music Center, USC Thornton School of Music
Polską Misją w Orchard Lake /
Centralnym Archiwum Polonii Amerykańskiej
Polskim Instytutem Badawczym i Muzeum w Budapeszcie
Polskim Instytutem Naukowym w Ameryce
Polskim Instytutem Naukowym w Kanadzie /
Biblioteką Polską im. Wandy Stachewicz
Stowarzyszeniem Weteranów Armii Polskiej w Ameryce
Studium Polski Podziemnej w Londynie
Towarzystwem Historyczno-Literackim /
Biblioteką Polską w Paryżu
Zamkiem Montrésor

Koordinacja projektu: **Paweł Zielony**

Autorzy wystawy: **Teresa Ackermann, Lucyna Artymiuk, Krzysztof Bożejewicz, Marta Bryszewska, ks. dr Robert Czarnowski, o. dr Robert Danieluk, dr Zdzisław Andrzej Derwiński, dr Iwona Drąg-Korga, ks. prałat dr Jan Głowczyk, s. Julia Knurek, Małgorzata Kot, Jadwiga Kowalska, Andrzej Krysztofowicz, Anna Kwiatkowska, dr Teofil Lachowicz, Stanisław Latek, prof. dr Bożena Leven, Anna Morawska-Mesnet, Dominika Orwat, Grzegorz Pisarski, dr Dobrosława Platt, s. Genowefa Potaczała, dr Lidia Potykanowicz-Suda, Maria Rey, Pietro Rogacień, Ewa Rutkowska-Rogacień, Julita Siegel, dr Józef Skrabski, Małgorzata Skrodzki, Anna Stefanicka, Anna Szczęsnowicz, József Virágh, Alicja Whiteside, Stefan Władysiuk, Paweł Zielony, Marek Żebrowski**

Autorzy zdjęć: **Katarzyna Adamów, Spartaco Appetiti, Lucyna Artymiuk, Krzysztof Bożejewicz, Marta Bryszewska, Mikołaj Cempla, Zdzisław Andrzej Derwiński, Sylwia Fabisiak-Chojnacka, Michał Grzesiczek, Roman Kukliński, Teofil Lachowicz, Bożena Leven, Dariusz Michalak, Jerzy Miłosz, Dominika Orwat, o. Rodrigo Nilo Palominos, Grzegorz Pisarski, s. Genowefa Potaczała, Pietro Rogacień, Błażej Sendzielski, Julita Siegel, Tomasz Stempowski, Dariusz Subocz, Katarzyna Szarkiewicz, Anna Szczęsnowicz, Tomasz Śliwiński, Agata de Virion, Stefan Władysiuk, Marek Żebrowski**

Konsultacja naukowa: **dr Małgorzata Ptasieńska**

Korekta: **Irena Siwińska**

Projekt graficzny, skład, przygotowanie zdjęć: **Tandem Studio**

Infografika: **Tandem Studio, Mariusz Olczyk**

Druk wystawy: **Drukarnia Andrus, Warszawa**

Druk katalogu: **Drukarnia Read Me, Łódź**

Autorzy składają serdeczne podziękowania
dr Bożenie Witowicz, dr. Franciszkowi Dąbrowskiemu, Konradowi Ślusarskiemu, pracownikom Archiwum Polskiej Akademii Nauk, Muzeum Piśmiennictwa i Drukarstwa w Grębocinie oraz wszystkim innym instytucjom i osobom, których pomoc umożliwiła zorganizowanie wystawy.

© Copyright by Instytut Pamięci Narodowej, Warszawa 2019

ISBN 978-83-8098-727-2

OLONICA emigracyjne

Ze zbiorów instytucji członkowskich Stałej Konferencji
Muzeów, Archiwów i Bibliotek Polskich na Zachodzie

INSTYTUT
PAMIĘCI
NARODOWEJ

Stala Konferencja
Muzeów, Archiwów i Bibliotek
Polskich na Zachodzie

Warszawa 2019

Zrodzona w końcu lat 70. XX w. idea spotkań przedstawicieli polskich instytucji kultury działających w wolnym świecie przybrała formułę Stałej Konferencji Muzeów, Archiwów i Bibliotek Polskich na Zachodzie. Jej przedstawiciele spotkają się już po raz 41, tym razem w Lublinie – w 450. rocznicę unii lubelskiej i 30. rocznicę początku upadku systemu komunistycznego.

Od końca XVIII w. byliśmy zmuszeni do walki o niepodległość. Traciliśmy państwowość, odbierano nam terytorium, ale nie traciliśmy marzeń o tym, że chcemy żyć w wolnej i niepodległej ojczyźnie. Gdy w kraju represjami dławiono opór i naród nie mógł swobodnie wyrażać swej woli, jego głosem była emigracja. Tam działały instytucje pozwalające zachować pamięć i tożsamość, tam powstawały największe dzieła kultury. Stamtąd odzywał się „niespożyty duch polski [...] przemawia[jący] do sprawiedliwości, Boga i świata” (Kornel Ujejski). Tak było w okresie zaborów, II wojny światowej i komunistycznej niewoli. Po tym czasie pozostały niezliczone, bezcenne świadectwa, pamiątki, niekiedy wręcz relikwie naszych marzeń o wolnej i niepodległej Polsce. Bardzo wiele z nich znajduje się

w zbiorach instytucji tworzących Stałą Konferencję Muzeów, Archiwów i Bibliotek Polskich na Zachodzie. Najstarsze dokumenty i eksponaty powstały tuż po powstaniu listopadowym, najmłodsze nie liczą jeszcze pół wieku.

Niestety, po 1989 r. odzyskująca wolność Rzeczpospolita nie wykorzystwała dorobku Polaków z emigracji – nie tylko materialnego, ale przede wszystkim intelektualnego i duchowego.

Dzisiaj, gdy żyjemy w niepodległej Polsce, Instytut Pamięci Narodowej wyraża podziękowanie i składa hołd naszym rodakom, którzy nie pogodzili się z niewolą Rzeczypospolitej, ale niekiedy tysiące kilometrów poza jej granicami budowali swe małe ojczyzny z nadzieją na powrót do wolnego kraju.

Wystawa, którą prezentujemy, ilustruje dorobek i zbiory instytucji skupionych w Stałej Konferencji Muzeów, Archiwów i Bibliotek Polskich na Zachodzie. Jest on imponujący, a przecież nie wyczerpuje całej aktywności Polaków za granicą, co doskonale pokazuje, jaką rolę odgrywała nasza emigracja.

dr Jarosław Szarek
Prezes Instytutu Pamięci Narodowej

Předstawione w katalogu wystawy ekspozycyjnej pochodzą z zbiorów instytucji szczególnie ważnych dla narodu polskiego. Ośrodki te, ulokowane w 9 krajach na 4 kontynentach, są ostoją polskiej kultury, ogniskami polonijnymi podtrzymującymi tradycje i historię narodu polskiego. Organizacją zrzeszającą te instytucje jest funkcjonująca od 1979 r. Stała Konferencja Muzeów, Archiwów i Bibliotek Polskich na Zachodzie (MABPZ). Od początku była traktowana jako luźne stowarzyszenie, bez władz naczelnych i formalnej struktury. Idea jej utworzenia, jako konferencji instytucji kultury polskiej na Zachodzie, pojawiła się już w 1977 r. w Rapperswilu podczas spotkania przedstawicieli Muzeum Polskiego w Rapperswilu, Polskiego Towarzystwa Historycznego, Biblioteki Polskiej w Paryżu oraz Instytutu Polskiego i Muzeum im. gen. Sikorskiego w Londynie. Z czasem do europejskich członków Stałej Konferencji zaczęły dołączać instytucje ze Stanów Zjednoczonych, Kanady, Australii i Argentyny. Główną formą działalności MABPZ jest organizowanie corocznych sesji plenarnych. Pierwsza sesja odbyła się w 1979 r. w szwajcarskim Rapperswilu i była to tak zwana Konferencja Założycielska. Na sesji w 1981 r. przeprowadzonej we Francji na Zamku Montrésor uchwalono statut Konferencji. Na zjeździe w 1987 r., w szwajcarskiej Solurze, wprowadzono zastrzeżenie, że członkami MABPZ mogą zostać tylko i wyłącznie instytucje działające w duchu niepodległościowym. Wykluczało to możliwość współpracy z władzami komunistycznymi PRL.

Obrady sesji są organizowane w dwóch częściach: sprawozdawczej, w której udział biorą tylko przedstawiciele instytucji członkowskich MABPZ, i naukowej, otwartej dla słuchaczy z zewnątrz, na której przedstawiane są referaty osób zaproszonych przez organizatora danej sesji.

Sesja XVII była pierwszą, która odbyła się w Polsce. Została ona zorganizowana w Lublinie w 1995 r. przez Bibliotekę Polską w Londynie we współpracy z Biblioteką Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. W 2016 r. na Sesji XXXVIII po raz pierwszy zaprezentowany został logotyp MABPZ, który powstał z inicjatywy Biblioteki Polskiej w Londynie.

Obecnie, po ponad 40 latach, Stała Konferencja jest nieformalnym zgromadzeniem 25 instytucji polskich funkcjonujących poza granicami kraju. Z czasem pomniejszona została o dwóch członków założycieli: Instytut Polski i Muzeum im. gen. Sikorskiego w Londynie, a także Muzeum Ojców Marianów w Fawley Court, które zostało zlikwidowane w 2009 r.

Autorami poszczególnych stron w katalogu są instytucje członkowskie MABPZ. Nie sposób przedstawić w krótkiej formie wszystkich posiadanych przez nie ekspozycji ani pełnej ich historii, wymienić zasługujących dla tych instytucji osób czy opisać szerzej zasady ich funkcjonowania. Niniejszy katalog wystawy jest zaledwie wprowadzeniem, zachętą do dalszego odkrywania fascynujących zbiorów, historii i działalności członków Stałej Konferencji.

Uczestnicy III Sesji Stałej Konferencji MABPZ. Zamek Montrésor, 1981 r.
Ze zbiorów Zamku Montrésor

Uczestnicy IX Sesji Stałej Konferencji MABPZ podczas wycieczki
do Muzeum Polskiego w Rapperswilu pod Kolumną Barską.
Sesja odbywała się w Muzeum im. Tadeusza Kościuszki
w Solurze. 1987 r. Ze zbiorów Muzeum im. Tadeusza Kościuszki w Solurze

KANADA

- Polski Instytut Naukowy w Kanadzie / Biblioteka Polska im. W. Stachewicz

Orchard Lake

Montreal

Chicago

Nowy Jork

Los Angeles

STANY ZJEDNOCZONE

- Polish Music Center
- Fundacja Kościuszkowska
- Instytut Józefa Piłsudskiego w Ameryce
- Polski Instytut Naukowy w Ameryce
- Stowarzyszenie Weteranów Armii Polskiej w Ameryce
- Muzeum Polskie w Ameryce
- Polska Misja w Orchard Lake / Centralne Archiwum Polonii Amerykańskiej

ARGENTYNA

- Biblioteka Polska im. Ignacego Domeyki

Buenos Aires

**SIEDZIBY INSTYTUCJI CZŁONKOWSKICH
STAŁEJ KONFERENCJI MUZEÓW, ARCHIWÓW
I BIBLIOTEK POLSKICH NA ZACHODZIE**

FRANCJA

- Zamek Montrésor
- Archiwum Polskiej Misji Katolickiej we Francji
- Towarzystwo Historyczno-Literackie / Biblioteka Polska w Paryżu

WIELKA BRYTANIA

- Archiwum Polskiej Misji Katolickiej w Anglii i Walii
- Biblioteka Polska POSK w Londynie
- Instytut Piłsudskiego w Londynie
- Studium Polski Podziemnej

SZWAJCARIA

- Muzeum im. Tadeusza Kościuszki w Solurze
- Muzeum Polskie w Rapperswilu

WĘGRY

- Polski Instytut Badawczy i Muzeum w Budapeszcie

AUSTRALIA

- Muzeum i Archiwum Polonii Australijskiej

WŁOCHY

- Fundacja Muzeum Pamięci 2 Korpusu Polskiego
- Fundacja Rzymska im. J.Z. Umiastowskiej
- Kościół i Hospicjum św. Stanisława B.M.
- Ośrodek Dokumentacji i Studium Pontyfikatu Jana Pawła II w Rzymie
- Papieski Instytut Studiów Kościelnych

Londyn

Paryż

Montrésor

Solura

Rapperswil

Budapeszt

Rzym

Footscray

ARCHIWUM POLSKIEJ MISJI KATOLICKIEJ W ANGLII I WALII

LONDYN, WIELKA BRYTANIA

Fasada kościoła pw. Matki Boskiej Częstochowskiej i św. Kazimierza, siedziba Polskiej Misji Katolickiej w Anglii i Walii. Londyn, 1990 r.

Ze zbiorów Archiwum PMKwAW

Ambasador RP w Wielkiej Brytanii Edward Raczyński z rodziną na schodach polskiego kościoła przy okazji chrztu najmłodszej córki Katarzyny Antoniny. Na zdjęciu od lewej: Cecylia z Jaroszyńskich Raczyńska wraz z córkami Wirydianną i Wandą oraz Edward Raczyński z córką Katarzyną na ręku. Londyn, 1939 r. Ze zbiorów Archiwum PMKwAW

Archiwum Polskiej Misji Katolickiej w Anglii i Walii jest najstarszym polskim archiwum na Wyspach Brytyjskich. Utworzone zostało przy kancelarii Misji, która formalnie powstała w 1894 r. Zawiera ok. 250 metrów bieżących akt. Gromadzi ono materiały kancelarii Misji oraz 92 lokalnych Polskich Misji Katolickich rozsianych po całej Anglii i Walii (polskie parafie swoją pracą obejmują 221 ośrodków). Obecnie 119 polskich księży diecezjalnych i zakonnych sprawuje posługę pośród Polaków, m.in. w najstarszych ośrodkach parafialnych na terenie Liverpoolu i Manchesteru.

Zbiory Archiwum Polskiej Misji Katolickiej zawierają również materiały dotyczące emigracji od 1831 r.

Zakres tematyczny zgromadzonych dokumentów obejmuje wszelkie aspekty życia religijnego Polaków w Wielkiej Brytanii. Na uwagę zasługuje podzespół „Kurii Biskupa Polowego WP Józefa Gawliny” i materiały archiwalne dotyczące posługi pełnionej przez Ordynariat Polowy WP podczas II wojny światowej aż do 1968 r. Unikatowe są także akta metrykalne oraz korespondencja oficjalna i dokumentacja pracy ordynariatu. Obejmuje ona m.in. fragmentarycznie zachowane materiały dotyczące inwazji na Polskę w 1939 r., a także zsyłki Polaków w głąb Rosji sowieckiej.

Kościół pw. Matki Boskiej Częstochowskiej i św. Kazimierza w Londynie to najstarsza polska świątynia w Wielkiej Brytanii. Jest symbolem wielkiej determinacji i ofiarności rodaków przybyłych na wyspy przed II wojną światową oraz ich walki o wolność i suwerenność Polski w latach 1939–1990. Stanowi współczesne świadectwo polskiej obecności na Wyspach Brytyjskich.

Fotografia z 8 grudnia 1944 r. dokumentuje uroczystość Niepokalanego Poczęcia NMP, zakończenie nowenny w intencji Polski oraz obchody 50-lecia Polskiej Misji Katolickiej. Na zdjęciu – przedstawiciele najwyższych władz RP cywilnych i wojskowych oraz polskiego i angielskiego Kościoła katolickiego, od lewej: gen. bryg. Bronisław Regulski, prezydent RP Władysław Raczkiewicz (na podwyższeniu), sprawujący mszę świętą arcybiskup Westminsteru Bernard Griffin (pośrodku), sekretarz arcybiskupa Westminsteru (po prawej) oraz przedstawiciel Episkopatu Polski biskup Karol Radoński (w głębi po prawej).

Obchody 50-lecia Polskiej Misji Katolickiej w Wielkiej Brytanii w kościele pw. Matki Boskiej Częstochowskiej i św. Kazimierza. Londyn, 1944 r. Ze zbiorów Archiwum PMKwAW

ARCHIWUM POLSKIEJ MISJI KATOLICKIEJ WE FRANCJI

PARYŻ, FRANCJA

Seminarium Polskie w Paryżu. Miejsce przechowywania zbiorów Archiwum Polskiej Misji Katolickiej we Francji.

Fot. K. Szarkiewicz

Czytelnia Archiwum PMK we Francji.

Egzemplarz *Pana Tadeusza* Adama

Mickiewicza z 1860 r. Paryż. Fot. K. Szarkiewicz

Siedziba Archiwum Polskiej Misji Katolickiej znajduje się w budynku Seminarium Polskiego w Paryżu. Przechowywana jest w nim dokumentacja wytworzona w toku wieloletniej działalności Misji, jak również akta funkcjonujących we Francji stowarzyszeń emigracyjnych i organizacji polskich o charakterze społecznym, oświatowym oraz kombatanckim. Efektem rozlicznych działań Polskiej Misji Katolickiej we Francji jest obfita korespondencja, stanowiąca obecnie zbiory archiwum. Są to m.in. dokumenty tzw. Polskiej Wojskowej Misji Likwidacyjnej we Francji, akta dotyczące prymasa Polski Augusta Hlonda czy sporządzony w latach 1946–1962 spis *displaced persons* (tzw. dipisów), czyli osób, które w wyniku wojny znalazły się poza swoim państwem i nie były w stanie samodzielnie do niego powrócić. Archiwum PMK posiada również korespondencję prowa-

dzoną pomiędzy nuncjuszem Angelem Roncalim a rektorem Polskiej Misji Katolickiej we Francji ks. Franciszkiem Cegielką. Wynika z niej, że ówczesny nuncjusz, a późniejszy papież Jan XXIII *żywił dużo sympatii dla Polski*. Na uwagę zasługuje ponadto liczna korespondencja związana z tematyką obchodów milenijnych chrztu Polski wśród emigracji polskiej we Francji.

W Archiwum Polskiej Misji Katolickiej we Francji znajdują się także akta przekazane przez inne instytucje, czego przykładem jest zespół „Komitet pomocy Polakom we Francji”, dokumentujący solidarność Polonii francuskiej i Francuzów z „Solidarnością” polską w czasie stanu wojennego. Podobnej tematyki dotyczy zespół zawierający listy do prymasa Polski, w których społeczeństwo dzieli się swoim oburzeniem w związku z wprowadzeniem stanu wojennego przez władze PRL.

Wybrana korespondencja prymasów Polski ze zbiorów Archiwum Polskiej Misji Katolickiej we Francji. Pierwszy list, autorstwa prymasa Augusta Hlonda, z 5 kwietnia 1941 r., skierowany jest do ks. kanonika Wojciecha Rogaczewskiego. W piśmie tym kardynał Hlond informuje o wyjeździe ks. Kazimierza Sołowieja (1912–1979) do Algierii, w celu pełnienia posługi duszpasterskiej na rzecz uchodźców i żołnierzy polskich znajdujących się w obozach wojskowych w Afryce Północnej.

W drugim liście, z 14 lutego 1949 r., prymas kardynał Stefan Wyszyński dziękuje ks. Kazimierzowi Kwaśnemu, rektorowi Polskiej Misji Katolickiej z siedzibą w Paryżu, za życzenia przesłane z okazji nominacji na arcybiskupa gnieźnieńskiego, prymasa Polski i arcybiskupa warszawskiego.

A handwritten signature in dark ink, reading "August Hlond." The signature is written in a cursive style with a large, sweeping initial 'A' and a long horizontal stroke at the end.

PRYMAS POLSKI

803/xxxxiv/41

Lourdes, dnia 5 kwietnia 1941.
27. 7/4/41.

Przewielebny Księżę Kanoniku!

Po długich staraniach uzyskałem wreszcie, że uchodzący nasi i żołnierze w Afryce północnej będą mieli polskiego duszpasterza. Władze francuskie zgodziły się na wyjazd ks. Sołowieja na teren afrykański, a Arcybiskup Algieru przyjmuje go w charakterze kapłana zajmującego się wyłącznie Polakami. Jest to niemały sukces a pod względem pastoralnym ogromna korzyść dla naszych tułaczy. Wielką zasługą ma w tym względzie delegat P.C.K. hr. Rutten-Czapski.

Po Wielkanocy ks. Sołowiej wyjedzie do Algieru. Mam nadzieję, że ze swych zadań wywiąże się dobrze. Środowisko Ax-les-Thermes straci w ten sposób swego duchowego opiekuna, ale Afryka ważniejsza. Ponieważ ks. Bozowski z powodu choroby chce podobno zmienić miejsce pracy, proszę się nad tem zastanowić i ewentualnie o tem zdecydować, czy nie możnaby go przesunąć na miejsce opróżnione przez ks. Sołowieja.

Załączam bardzo serdeczne pozdrowienie i życzenia wielkanocne.

Oddany w Chrystusie

44

Przewielebny
Ks. Kanonik Wojciech ROGACZEWSKI
Dzierżnik Duszpasterstwa na francję
nieokupowaną
L y o n

K. Rogaczewski

List kardynała Augusta Hlonda z 5 kwietnia 1941 r.
Ze zbiorów Archiwum PMK we Francji

PRYMAS POLSKI

PAROCHIA MISA KATOLICKA DE FRANCIA
BRACI MISA
nr 639/49

Warszawa, dnia 14 lutego 1949.

Przewielebny Księżę Rektorze,

Serdecznie dziękuję Przewielebnemu Księdzu Rektorowi za przesłane mi życzenia z okazji nominacji mojej na Arcybiskupa gnieźnieńskiego, Prymasa Polski i Arcybiskupa warszawskiego.

Wśród licznych odebranych życzeń, były mi one szczególnie drogie, gdyż bliskie memu sercu pastarskiemu są te wielkie rzesze emigrantów naszych polskich, rozproszone po całym świecie i tyjące zdala od Ojczyzny naszej; wśród nieraz bardzo ciężkich warunków życia.

Zapewnim Przewielebnego Księdza Rektora, że przyjmując w spuściznę po wielkim swoim Poprzedniku także i troskę o emigrację naszą polską, starać się będę, by szczególnie troskliwą opieką otoczyć najstarszą naszą emigrację na ziemi francuskiej.

Z serdecznym pozdrowieniem dla Przewielebnego Księdza Rektora przesyłam dla Niego, dla wszystkich Braci Kapłanów Polaków we Francji i dla całej mi drogiej rzeszy emigrantów polskich na ziemi francuskiej swe prymasowskie błogosławieństwo.

279 + Stefan Wyszyński
Arcybiskup

Przewielebny
Ks. Kazimierz Kwaśny
Rektor Polskiej Misji Katolickiej
P a r y ż

List kardynała Stefana Wyszyńskiego z 14 lutego 1949 r.
Ze zbiorów Archiwum PMK we Francji

+ Stefan Wyszyński

|BD|

BIBLIOTECA POLACA
IGNACIO DOMEYKO

BIBLIOTEKA POLSKA IM. IGNACEGO DOMEYKI

BUENOS AIRES, ARGENTYNA

Dom Polski w Buenos Aires. 2019 r.
Fot. M. Bryszewska

Czytelnia Biblioteki Polskiej im. Ignacego Domeyki
w Buenos Aires. 2019 r. Fot. M. Bryszewska

Biblioteka Polska im. Ignacego Domeyki w Buenos Aires pozostaje jedyną tego typu polską placówką kulturalno-naukową na terenie Ameryki Południowej. Na przestrzeni blisko 60 lat działalności obok pełnienia tradycyjnych funkcji bibliotecznych zaczęła także odgrywać rolę ośrodka informacji i promocji kultury polskiej na terenie Argentyny. Organizuje odczyty, spotkania dyskusyjne i wystawy. Inicjatywa utworzenia tej instytucji zrodziła się w 1959 r., kiedy to Polacy mieszkający w Argentynie przygotowali się do uczczenia tysiąclecia chrztu Polski. Pierwsze walne zebranie powołujące do życia Towarzystwo Biblioteka Polska odbyło się 4 czerwca 1960 r. Na jej patrona został wybrany Ignacy Domeyko – najwybitniejszy Polak w historii nauki i kultury Ameryki Południowej. W początkowym okresie działalności Biblioteka Polska miała przede wszystkim charakter instytucji naukowej. W 1964 r. w jej ramach powstał Instytut Wydawniczy. Na początku książki do biblioteki pozyskiwane były poprzez darowizny i donacje prywatnych biblio-

tek. Po nawiązaniu kontaktów z czołowymi księżnicami w Polsce, w tym z Biblioteką Narodową, księgozbiór placówki zaczął rosnąć. Zasób zbiorów wspomogły też donacje pochodzące z biblioteki likwidowanego Banku Polskiego w Buenos Aires oraz centralnej biblioteki Związku Polaków w Argentynie. Obecnie zbiory biblioteczne liczą ponad 25 tys. książek.

Na początku stycznia 2005 r. na skutek spięcia elektrycznego w Bibliotece Polskiej wybuchł pożar. Żaden egzemplarz z podstawowej kolekcji się nie spalił, nastąpiło jednak zanieczyszczenie księgozbioru na skutek dymu, sadzy i kontaktu z wodą użytą do gaszenia ognia. Naprawą i konserwacją uszkodzonych po pożarze książek i czasopism zajęły się studentki Zakładu Konserwatorstwa z Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. Budynek został odrestaurowany i wyposażony w najnowocześniejsze urządzenia techniczne dzięki środkom przyznanym przez Senat RP i pomocy udzielonej przez Stowarzyszenie „Wspólnota Polska”.

Z inicjatywy Polskiej Kasy Oszczędnościowej w 1929 r. podjęto decyzję o założeniu Banku Polska Kasa Opieki w formie spółki akcyjnej. Pierwszy zagraniczny oddział banku powstał w Paryżu w 1930 r., następny w 1931 r. w Buenos Aires. Podstawowym zadaniem spółki było zbieranie oszczędności wychodźstwa i lokowanie ich w polskich państwowych papierach wartościowych. W Argentynie, ze względu na to, iż prawo lokalne nie zezwalało na działalność banków zagranicznych, był to formalnie odrębny bank o nazwie Banco Polaco. W siedzibach instytucji polonijnych organizowano obchody Międzynarodowego Dnia Oszczędności, przypadającego na 31 października, często urządzone jednocześnie z Narodowym Świętem Niepodległości. Jednym z pracowników Banco Polaco w Buenos Aires był Witold Gombrowicz. W argentyńskiej placówce polski pisarz pracował przez 8 lat, od 1947 r. Wówczas napisał *Trans-Atlantyk* i sporą część *Dzienników*.

Skarbonka Banku Polskiego Polskiej Kasy Opieki SA w Buenos Aires z 1930 r. Eksponat przekazała Teofila Chuchla, która przez wiele lat pracowała w Banco Polaco. Ze zbiorów Biblioteki Polskiej im. Ignacego Domeyki. Fot. M. Bryszewska

Uczennice szkółki polskiej w Valentin Alsina znajdującej się na przedmieściach Buenos Aires podczas przedstawienia z okazji Międzynarodowego Dnia Oszczędności. Argentyna, 1939 r. Ze zbiorów Biblioteki Polskiej im. Ignacego Domeyki

Biblioteka Polska
POSK w Londynie

BIBLIOTEKA POLSKA POSK W LONDYNIE

LONDYN, WIELKA BRYTANIA

Siedziba Biblioteki Polskiej POSK w Londynie.
2019 r. Fot. G. Pisarski

Sala Conrada w Bibliotece Polskiej POSK w Londynie.
2019 r. Fot. G. Pisarski

Biblioteka POSK w Londynie powstała w 1942 r. jako biblioteka Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego RP.

Miała zostać zlikwidowana w 1945 r. razem z innymi agendami rządu polskiego na emigracji, ale ze względu na jej użyteczność w przystosowywaniu do życia na obczyźnie polskiej społeczności pozostającej w Wielkiej Brytanii po wojnie, rząd brytyjski postanowił ją utrzymywać, nadając nazwę The Polish Library in London. Próby likwidacji pojawiały się jednak także później, ponieważ władze brytyjskie uznały, że są właścicielem Biblioteki, i nie wyrażały zgody na dalsze finansowanie jej działalności. Z tego powodu polska społeczność w Londynie powołała do życia Polski Ośrodek Społeczno-Kulturalny, który miał jej zapewnić zarówno lokum, jak i finansowanie. W sprawie przekazania

własności Biblioteki przez Brytyjczyków POSK-owi decyzję podjęła Izba Lordów w 1967 r. Od tej chwili Biblioteka Polska w Londynie utrzymywana jest ze środków polskiej emigracji.

Stan zbiorów placówki na koniec 2018 r. wynosił ponad 350 tys. jednostek. Są pośród nich druki zwarte i ciągłe, dokumenty życia społecznego, archiwa i materiały rękopiśmienne, fotografie, nuty, płyty gramofonowe, ekslibrisy, a także grafiki, rysunki i obrazy, których autorami są artyści emigracyjni. Archiwum Osobowe Emigracji im. B.O. Jeżewskiego, liczące ok. 44 tys. kartotek i ponad 600 kopertotek, jest jedną z cenniejszych form zgromadzonej informacji o emigracji polskiej na świecie. Biblioteka posiada również ogromny zbiór wydawnictw drugiego obiegu, zarówno książek, broszur, jak i czasopism.

Dwa listy Józefa Konrada Korzeniowskiego (Josepha Conrada, 1857–1924) ze zbiorów Biblioteki Polskiej POSK w Londynie. Pierwszy, z dnia 1 czerwca 1915 r., adresowany jest do Sekretarza Towarzystwa Polskiego w Londynie. List ten po śmierci jego właściciela Władysława Hillera w latach 70. XX w. trafił wraz z innymi dokumentami do Biblioteki Polskiej. Dowodzi on, jak sprawnie Conrad posługiwał się językiem polskim, mimo nieużywania go przez tak wiele lat w codziennym życiu, a także o przywiązaniu pisarza do polskości. Wyrażając wdzięczność za uznanie dla jego literackiej pracy, Conrad podkreśla: *a szczególnie za ich braterskie uznanie mey Polskości, z którą w głębi duszy nie rozstałem się nigdy*. Drugi list, z 21 grudnia 1899 r., skierowany jest do Johna Galsworthy'ego, brytyjskiego laureata literackiej Nagrody Nobla (1867–1933). Galsworthy pomógł Conradowi rozpocząć karierę w Wielkiej Brytanii. Poznał Korzeniowskiego podczas jednej z podróży do Australii. Conrad od około 1900 r. był powiernikiem i doradcą Galsworthy'ego, czytelnikiem rękopisów jego powieści i nowel. W liście Conrad pisze (tłum. M. Danilewiczowa): *Najdroższy Jacku. Nie wyobrażam sobie, by ofiarowanie mi książek mogło sprawić Ci większą satysfakcję, niż mnie dało ich otrzymanie. Wyrażam to tak dlatego, że znam Cię dobrze i wiem, jaką przyjemność sprawia Ci rozpuszczanie mnie w najsubtelniejszy sposób, jaki można sobie wyobrazić; nie ukrywam przeto przed Tobą, że jest to bardzo, bardzo miło być w ten sposób rozpieszczanym. [...] Czuję się dziś tak, jakby brzemień niezliczonych lat przyniotło mojego ducha. Lepiej zamilknąć. Niech wszystko, co najlepsze, towarzyszy Twoim krokom. Zawsze Twój Conrad.*

8/15-1915

TELEGRAMS: CORRAD, HAMSTREET.
STATION: HAMSTREET, S.E.R. & C.R.

BIBLIOTEKA POLSKA
LONDYN

CAPEL HOUSE,
ORLESTONE,
NE ASHFORD.

11/15 czerwca. 1915.

Upraszam Szanownego Pana by uczcił Teskanie
wyrazie Prezesowi i Członkom Towarzystwa Polskiego
w Londynie moją wdzięczność za honor ich tak
nagannego wyrażenia się o mojej literackiej pracy,
a szczególnie za ich braterskie wnanie mojej
poważności z którą w głębi duszy nie nastatem
się nigdy.

Przebiega z wysoce poważaniem
Józef Konrad Korzeniowski.

Mr. Sekretarz Towarzystwa Polskiego
w Londynie.

List Józefa Konrada Korzeniowskiego do Sekretarza
Towarzystwa Polskiego w Londynie z 1 czerwca 1915 r.
Ze zbiorów Biblioteki Polskiej POSK w Londynie

STATION -
READING JUNCTION, S.E.R.

PENT FARM,
STANFORD,
Near HYTHE.

21 Dec 94.

Dearest Jacks.

You could not

do a greater.

in giving

to your men

in receiving

I expect it

because I know

you take a

with my lugubrious

meditations. I had

better stay my pen. I feel

to night as though a

load of untold years

had descended upon

my spirit. So, I leave.

May all possible

good attend your steps.

Ever yours Conrad.

delight in spoiling
me in the tender
way imaginable
I'll not conceal
from you that
is good,
now why is it very good
because you be thus spoiled
Another year
one; and on

List Josepha Conrada do Johna Galsworthy'ego
z 21 grudnia 1899 r. Ze zbiorów Biblioteki Polskiej
POSK w Londynie

FUNDACJA KOŚCIUSZKOWSKA

NOWY JORK, STANY ZJEDNOCZONE

Siedziba Fundacji Kościuszkowskiej
na Manhattanie. Nowy Jork, 2019 r.
Ze zbiorów Fundacji Kościuszkowskiej

Galeria Artystyczna Fundacji
Kościuszkowskiej. Nowy Jork, 2018 r.
Ze zbiorów Fundacji Kościuszkowskiej

Fundacja Kościuszkowska została założona w 1925 r. przez Szczepana Mierzwę (ang. Stephen Mizwa) w celu tworzenia programów wymiany kulturalno-naukowej pomiędzy Polską i Stanami Zjednoczonymi. Dysponując funduszem pochodzącym z darowizn, instytucja ta pomaga kolejnym pokoleniom odrodzonej Polski w zdobywaniu wiedzy w Ameryce i kraju ojczystym. W 1927 r. utworzone zostało stypendium im. Marii Skłodowskiej-Curie. Po wybuchu II wojny światowej Fundacja Kościuszkowska wysyłała książki dla polskich studentów i naukowców. Podczas okupacji niemieckiej wspierała także finansowo profesorów, zwłaszcza z Lwowa i Wilna. W maju 1943 r. w 400. rocznicę śmierci Mikołaja Kopernika odbyła się zorganizowana przez fundację seria wykładów oraz wydarzeń okolicznościowych, m.in. z honorowym udziałem Alberta Einsteina. W 1959 r. organizacja ta wydała słownik angielsko-polski i polsko-angielski, cieszący się popularnością po obu stronach Atlantyku. W 1976 r., podczas oficjalnej wizyty w Stanach Zjednoczo-

nych, ówczesny kardynał Karol Wojtyła podkreślał ogromną rolę Fundacji Kościuszkowskiej w trwających trudnych czasach dla narodu polskiego. Obecnie organizacja, oprócz głównej siedziby w Nowym Jorku, posiada biura w Warszawie oraz Waszyngtonie. Przeznacza około miliona dolarów rocznie na stypendia i granty naukowe oraz ponad ćwierć miliona dolarów na promocję kultury polskiej. Wśród stypendystów Fundacji Kościuszkowskiej było wielu wybitnych artystów, naukowców oraz postaci życia publicznego, którzy mieli istotny wpływ na bieg współczesnej historii Polski. Siedziba Fundacji Kościuszkowskiej znajduje się na Manhattanie, nieopodal najśłynniejszych nowojorskich muzeów. W jej galerii znajdują się obrazy: Jana Matejki, Józefa Chełmońskiego, Jacka Malczewskiego, Józefa Brandta, Wojciecha i Jerzego Kosaków, Aleksandra Orłowskiego, Olgi Boznańskiej czy Jana, Tadeusza i Adama Styków. Kolekcja dzieł sztuki należąca do fundacji liczy obecnie blisko 200 obiektów i jest systematycznie powiększana.

Obraz *Kościuszko w West Point*, przekazany Fundacji Kościuszkowskiej przez autora, Bolesława Jana Czedeckowskiego, w 1947 r., jest jednym z najbardziej rozpoznawalnych obrazów prezentujących sylwetkę polsko-amerykańskiego bohatera.

Artysta, specjalizujący się w malarstwie portretowym, w celu najlepszego zobrazowania Kościuszki kilkakrotnie odwiedzał West Point, aby dogłębnie zapoznać się z jego otoczeniem. Tadeusz Kościuszko prezentuje się na obrazie w mundurze generała brygady Armii Kontynentalnej podczas rewolucji amerykańskiej. W lewym górnym rogu obrazu widnieją zapisane słowa pierwszego prezydenta Stanów Zjednoczonych Jerzego Waszyngtona: *Kościuszko to człowiek nauki i zasług*.

Bolesław Jan Czedeckowski, *Kościuszko w West Point* (1947).

Ze zbiorów Fundacji Kościuszkowskiej

FUNDACJA MUZEUM PAMIĘCI 2 KORPUSU POLSKIEGO

RZYM, WŁOCHY

Wejście do Muzeum Pamięci 2 Korpusu Polskiego (projektant arch. Pietro Rogacień). Monte Cassino, 2019 r. Fot. P. Rogacień

Sala wystawowa Muzeum Pamięci 2 Korpusu Polskiego (grafika: Kłaput Project). Monte Cassino, 2019 r. Fot. P. Rogacień

Fundacja Muzeum Pamięci 2 Korpusu Polskiego powstała w 2014 r. Jej założycielem i fundatorem był Związek Polaków we Włoszech. Celem Fundacji jest zarządzanie muzeum oraz podtrzymywanie pamięci i upowszechnianie wiedzy o losach żołnierzy armii gen. Władysława Andersa, a w szczególności przypominanie o wkładzie 2 Korpusu w wyzwoleniu Włoch podczas II wojny światowej. Fundacja jest organizacją *non profit*.

Muzeum Pamięci 2 Korpusu Polskiego na Monte Cassino wybudowano z inicjatywy Związku Polaków we Włoszech i Ambasady RP w Rzymie. Obiekt sfinansowano ze składek darczyńców z całego świata.

Znajdująca się w Muzeum wystawa stała przedstawia na wielkoformatowych panelach przebieg odysei żołnierzy gen. Andersa. Stanowiska multimedialne umożliwiają wyszukiwanie mogił żołnierskich w oparciu o bazę wszystkich cmentarzy polskich we Włoszech z okresu II wojny światowej.

Dla dzieci i młodzieży dostępne są stanowiska, na których mogą się zapoznać z wybranymi treściami w formie tematycznych gier i zabaw. Ekspozycja w sposób syntetyczny przedstawia dzieje 2 Korpusu poczynając od inwazji niemieckiej na Polskę we wrześniu 1939 r., a skończywszy na powojennych losach żołnierzy armii gen. Andersa.

Prezentowane oryginalne zdjęcia i filmy w znakomitej większości pochodzą z Instytutu Polskiego i Muzeum gen. Sikorskiego w Londynie. Pozostałe materiały zostały pozyskane dzięki uprzejmości instytucji, archiwów i osób prywatnych z całego świata.

W ostatnim czasie Muzeum Pamięci 2 Korpusu Polskiego wzbogaciło się o przedmioty należące do polskich żołnierzy odnalezione na terenie bitwy pod Monte Cassino. Ekspozycje te są skłaniającymi do zadumy pamiątkami walk prowadzonych na terenie pobliskich wzgórz. Muzeum odwiedza co roku od 60 do 80 tys. osób.

Medalion, przedstawiający mapę szlaku bojowego 2 Korpusu Polskiego generała Władysława Andersa, znajduje się w centralnym miejscu sali wystawowej muzeum na Monte Cassino.

Jest to dzieło z żeliwa i brązu o średnicy 2 metrów, ważące 400 kg. Wykonane zostało w Warszawie w 2014 r. przez rzeźbiarza Antoniego Grabowskiego na podstawie mapy opracowanej przez Paola Morawskiego, który był kuratorem wystawy wraz z Krystyną Jaworską. Na obwodzie koła widnieje spizowany napis w trzech językach (polskim, włoskim i angielskim): *Odyseja 2 Korpusu*. Z brązu wykonane są również zewnętrzne obręcze medalu, jak i szlak polskich żołnierzy od Buzufuku do Bolonii.

Medalik wotywny z 1908 r. znaleziony na polu bitwy pod Monte Cassino. Ze zbiorów Muzeum Pamięci 2 Korpusu Polskiego (darowizna Roberto Molle)

1945 Bologna
1944 Ancona
1944 Montecassino

Medalion. Muzeum Pamięci 2 Korpusu Polskiego.
 Monte Cassino, 2019 r. Fot. P. Rogacień

FUNDACJA RZYMSKA IM. J.Z. UMIASTOWSKIEJ

RZYM, WŁOCHY

Czytelnia Fundacji. Rzym, 2019 r.
Ze zbiorów Fundacji Rzymskiej im. J.Z. Umiastowskiej

Portret margrabinia Janiny Zofii
Umiastowskiej. Ze zbiorów Fundacji
Rzymskiej im. J.Z. Umiastowskiej

Fundacja Rzymska założona została w 1944 r. Powstała z funduszy zapisanych na ten cel przez margrabinę Janinę Zofię Umiastowską, która zmarła w Rzymie w 1941 r. Przeznaczyła ona cały posiadany majątek, znacznie uszczuplony wskutek wydarzeń II wojny światowej, na utworzenie fundacji swego imienia. Celem ośrodka jest promocja badań dotyczących w szczególności stosunków polsko-włoskich oraz dokumentowanie działalności Polonii włoskiej. W 2000 r. zainicjowana została seria wydawnicza „Polonica Włoskie – Polonica in Italia”, w ramach której ukazało się dotychczas 18 tomów zawierających świadectwa, rozmowy, wspomnienia, biografie i inne materiały dotyczące obecności Polaków we Włoszech.

Biblioteka Fundacji Rzymskiej im. J.Z. Umiastowskiej, specjalizująca się w polonikach włoskich, posiada także duży zbiór wydawnictw emigracyjnych. Liczy obecnie ok. 15 tys. pozycji, w tym m.in. książki, broszury, artykuły prasowe oraz odrębny dział zdigitalizowanych publikacji dotyczących głównie 2 Korpusu Polskiego we Włoszech.

MUSÉE DE

“**QUO VADIS**”

OEUVRE DE JAN STYKA

CAPRI - VILLA CERTOSELLA

ÉDITION DE L'ANNO SANTO

III.

L'INCENDIE DE ROME - CHANT DE NERON

Wybrane karty albumowe z ilustracjami do powieści Henryka Sienkiewicza *Quo Vadis*. Przedstawiają stronę tytułową oraz obrazy o tytułach: *Quo vadis Domine?* i *Pożar Rzymu* autorstwa Jana Styki (1858–1925), polskiego malarza i ilustratora utworów literackich. Studiował on na Akademii Sztuk Pięknych w Wiedniu, w Rzymie i w krakowskiej Szkole Sztuk Pięknych u Jana Matejki. Był inicjatorem i współtwórcą modnych w owym okresie panoram. Mieszkając we Lwowie, namalował wraz z Wojciechem Kossakiem w 1894 r. *Panoramę Raclawicką*, obecnie znajdującą się w Muzeum Narodowym we Wrocławiu. W 1919 r. Jan Styka przeniósł się z Paryża, gdzie mieszkał prawie 20 lat, do Villi Certosella na Capri. Tam założył Muzeum *Quo vadis*, które istniało w latach 1920–1931. Niestety, po śmierci artysty muzeum zostało zamknięte.

Prezentowany album z ilustracjami Styki, wydany przez Art Pezzini w Mediolanie, został przekazany do Fundacji Rzymskiej im. J.Z. Umiastowskiej przez wnuczkę malarza panią Mancinelli w latach 80. XX w. Najprawdopodobniej jest to przedruk katalogu z prywatnego muzeum artysty. Album ten zawiera 34 ilustracje, w tym portret malarza oraz reprodukcję słynnej panoramy *Męczeństwo chrześcijan*, która przyniosła Janowi Styce międzynarodową sławę.

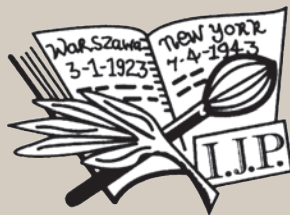
Wybrane karty z albumu Jana Styki z ilustracjami do *Quo vadis*.

Ze zbiorów Fundacji Rzymskiej im. J.Z. Umiastowskiej

XXV.

QUO VADIS DOMINE?

INSTYTUT JÓZEFA PIŁSUDSKIEGO W AMERYCE

NOWY JORK, STANY ZJEDNOCZONE

Galeria Instytutu Józefa Piłsudskiego
w Ameryce. Nowy Jork, 2016 r.

Fot. B. Sendzielski

Archiwum Instytutu Józefa Piłsudskiego
w Ameryce. Nowy Jork, 2016 r.

Fot. B. Sendzielski

Instytut Józefa Piłsudskiego w Ameryce jest instytucją naukowo-badawczą i edukacyjną. Od ponad 75 lat zajmuje się ochroną polskiego dziedzictwa narodowego oraz odgrywa ważną rolę w kształtowaniu wizerunku Polski w Stanach Zjednoczonych. Powstał 4 lipca 1943 r. w celu kontynuowania działań warszawskiego Instytutu Józefa Piłsudskiego Poświęconego Badaniu Najnowszej Historii Polski. Wśród założycieli instytutu nowojorskiego byli działacze polonijni: wydawcy gazet Franciszek Januszewski i Maksymilian Węgrzynek oraz polscy uchodźcy wojenni, ministrowie II Rzeczypospolitej: Waław Jędrzejewicz, Ignacy Matuszewski oraz Henryk Floyar-Rajchman.

Misją Instytutu Józefa Piłsudskiego w Ameryce jest gromadzenie, przechowywanie, konserwacja oraz udostępnianie dokumentów i materiałów historycznych dotyczących Polski i Polonii. Ośrodek prowadzi i wspiera badania z dziedziny historii współczesnej. Ponadto zajmuje się popularyzacją dziejów i kultury polskiej oraz edukacją młodzieży polonijnej.

Instytut posiada jeden z największych na terenie Ameryki zbiorów archiwalnych dotyczących Polski, bibliotekę, ogromny zbiór prasy, a także obrazy i rzeźby polskich mistrzów, medale, odznaczenia, mapy, fotografie, zbiory numizmatyczne i filatelistyczne, mundury oraz inne eksponaty. Wszystkie obiekty są darowiznami od osób, dla których ośrodek ten stanowił gwarancję właściwej opieki nad cennymi pamiątkami.

Instytut Józefa Piłsudskiego w Ameryce co roku organizuje w swojej siedzibie ok. 40 wydarzeń otwartych dla publiczności, w których uczestniczy łącznie ok. 2 tys. osób. Są to głównie obchody polskich rocznic narodowych, pokazy filmów dokumentalnych, spotkania z autorami książek o tematyce historycznej, warsztaty edukacyjne oraz lekcje historii dla dzieci i młodzieży polonijnej. Dla najmłodszych prowadzone są także warsztaty związane z polskimi tradycjami świątecznymi. Instytut współpracuje z amerykańskimi szkołami publicznymi, prowadząc lekcje historii Polski w języku polskim i angielskim.

Rozkaz operacyjny oznaczony fikcyjnym nr. 10 000 został przygotowany w nocy z 8 na 9 sierpnia 1920 r. Napisany został przez gen. Tadeusza Rozwadowskiego po konsultacji z Józefem Piłsudskim. Zawiera szkice operacyjne oraz oryginalne podpisy, w tym Naczelnego Wodza, generałów Maxime'a Weyganda, Władysława Sikorskiego i innych. Jest on ostateczną modyfikacją planu Bitwy Warszawskiej, ponieważ poprzedni rozkaz, o numerze 8358/III, został przechwycony przez Armię Czerwoną. Generał Rozwadowski przedstawił prezentowany dokument o nr. 10 000 polskim dowódcom z nakazem zachowania tajemnicy. Złożone podpisy są poświadczeniem zapoznania się z dokumentem i zobowiązaniem do wykonania rozkazu. Zawarta w nim zmiana planu przesądziła o ostatecznym zwycięstwie Polaków w Bitwie Warszawskiej.

Rozkaz ten zakładał wzmocnienie armii dowodzonej przez gen. Wł. Sikorskiego, której poza obroną wyznaczono dodatkowo zadania ofensywne. 5 Armia po wypełnieniu zadań defensywnych miała uderzyć na północne skrzydło wroga, częściowo obejść go z północy i zepchnąć na południe. Plan ten przewidywał zatem podwójne uderzenie na bolszewików: z północy, znad Wkry, i z południa, znad Wieprza.

Prezentowany dokument należy do tzw. archiwum belwederskiego i stanowił fragment zbiorów Instytutu Józefa Piłsudskiego w Warszawie oraz Wojskowego Biura Historycznego. Kolekcje te zostały uratowane z płonącej Warszawy w 1939 r. Przewiezione przez Europę, trafiły do Stanów Zjednoczonych, gdzie z czasem znalazły się pod opieką Instytutu Józefa Piłsudskiego w Ameryce.

Akta Szefa Sztabu Generalnego Wojska Polskiego gen. Tadeusza Rozwadowskiego, *Rozkaz operacyjny nr. 10 000 z 10 sierpnia 1920 r.*
Ze zbiorów Instytutu Józefa Piłsudskiego w Ameryce

INSTYTUT PIŁSUDSKIEGO W LONDYNIE

LONDYN, WIELKA BRYTANIA

Fragment ekspozycji Instytutu Piłsudskiego w Londynie.
2017 r. Fot. R. Kukliński

Sala muzealna Instytutu Piłsudskiego w Londynie.
2017 r. Fot. R. Kukliński

Działający od 1947 r. Instytut Piłsudskiego jest integralnie związany z polską obecnością w stolicy Wielkiej Brytanii. Powołany został pod nazwą: Instytut Józefa Piłsudskiego w Londynie Poświęcony Badaniu Najnowszej Historii Polski z inicjatywy Aleksandry Piłsudskiej oraz bliskich współpracowników Marszałka. Początkowo stanowił kontynuację działalności warszawskiego, przedwojennego Instytutu Badania Najnowszej Historii Polski. Londyński Instytut był jedną z pierwszych polskich organizacji kulturalnych i edukacyjnych założonych po II wojnie światowej w Wielkiej Brytanii.

Zajmuje się on gromadzeniem, zabezpieczaniem, przechowywaniem oraz udostępnianiem materiałów historycznych (archiwaliów, publikacji i eksponatów muzealnych) z okresu współczesnej historii

Polski, w szczególności tych bezpośrednio lub pośrednio dotyczących osoby marszałka Józefa Piłsudskiego i jego współpracowników.

Do zadań instytutu należy również upowszechnianie wiedzy o Polsce i jej historii wśród szerokiej społeczności – zarówno polskiej, jak i angielskiej, począwszy od naukowców, a skończywszy na młodzieży szkolnej. Instytut osiąga ten cel poprzez prowadzenie samodzielnych badań, wydawanie opracowań historycznych, a także organizację odczytów, wykładów i wystaw związanych ze swoim patronem oraz rocznicami niepodległościowymi. Zapoznanie się z bogatymi zbiorami Instytutu Piłsudskiego umożliwiają regularne, dwujęzyczne prelekcje oraz spotkania z kuratorem.

Replika niemieckiej maszyny szyfrującej Enigma wykonana przez polskich kryptologów. Działające od 1931 r. polskie Biuro Szyfrów po wybuchu II wojny światowej zostało ewakuowane do Paryża. Tam kontynuowało prace we francuskich ośrodkach dekryptażu: w PC Bruno, a następnie w Cadix w Uzes w południowej Francji. W 1940 r. polscy inżynierowie odtworzyli cztery egzemplarze Enigmy, co umożliwiło aliantom rozszyfrowywanie depesz niemieckich. W listopadzie 1942 r., tuż przed rozpoczęciem okupacji Francji przez siły państw osi, ośrodki zostały zamknięte, a używany w nich sprzęt ukryty. Część polskiego zespołu zdołała się przedostać do Hiszpanii. Pomimo że kilku członków grupy wpadło w niemieckie ręce, do końca wojny udało się utrzymać w sekrecie informację o rozszyfrowaniu kodu Enigmy. Matematycy, którzy przedostali się do Wielkiej Brytanii, dołączyli do jednostki radiowej Sztabu Naczelnego Wodza Polskich Sił Zbrojnych w Stanmore-Boxmoor. Po zakończeniu wojny, w maju 1945 r., Marian Rejewski i Henryk Zygalski podjęli wyprawę na południe Francji, by odzyskać pozostawione tam rzeczy osobiste oraz ukryte części sprzętu kryptologicznego. Kiedy wracali do Londynu, w ich bagażu znalazł się także egzemplarz Enigmy przechowywany obecnie w Instytucie Piłsudskiego w Londynie. Cechy techniczne tego modelu pozwalają zidentyfikować urządzenie jako jeden z czterech unikalnych egzemplarzy Enigmy wyprodukowanych we Francji.

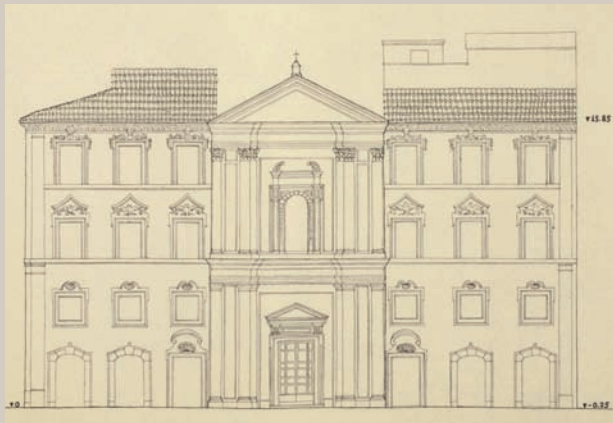
Unikatowy egzemplarz Enigmy zrekonstruowany przez polskich inżynierów. Ze zbiorów Instytutu Piłsudskiego w Londynie. Fot. M. Grzesiczek

KOŚCIÓŁ I HOSPICIUM ŚW. STANISŁAWA B.M.

RZYM, WŁOCHY

Projekt architektoniczny Kościoła i Hospicjum św. Stanisława w Rzymie. Ze zbiorów AKiH św. Stanisława w Rzymie

Wnętrze Kościoła św. Stanisława Biskupa i Męczennika. Rzym, 2018 r. Fot. T. Śliwiński

Kościół i Hospicjum św. Stanisława Biskupa i Męczennika w Rzymie jest jedną z najstarszych placówek polskich poza granicami kraju. Swoje powstanie zawdzięcza kardynałowi Stanisławowi Hozjuszowi, który w 1578 r. uzyskał od papieża Grzegorza XIII bullę fundacyjną, na mocy której kościół Najświętszego Zbawiciela przy Via Botteghe Oscure przeznaczył dla *nacji polskiej*. W latach osiemdziesiątych XVI w. podjęto budowę nowego kościoła i budynków mających służyć polskim pielgrzymom licznie przybywającym do Rzymu. W stuleciach XVII i XVIII Kościół Polski stał się ważnym ośrodkiem życia religijnego, politycznego i społecznego, w którym celebrowano najważniejsze wydarzenia historyczne, jak zwycięskie bitwy i koronacje królów.

Wraz z upadkiem Rzeczypospolitej na polecenie Aleksandra II, cara Rosji i króla Polski, kościół przekształcono na cerkiew. Dopiero po I wojnie światowej świątynia powróciła do rąk polskich. Od czasu wybuchu II wojny światowej kościół św. Stanisława B.M. stał się ważnym miejscem skupiającym uchodźców z terenów Polski oku-

powanej przez Niemców i Sowieców, weteranów wojennych, a w końcu polską emigrację osiadłą we Włoszech. W 1948 r. przy kościele utworzono Centralny Ośrodek Duszpasterstwa Emigracyjnego i Polonijnego.

Archiwum Kościoła i Hospicjum św. Stanisława jest w posiadaniu m.in. gromadzonych od końca XVI w. dokumentów oraz dyplomów pergaminowych związanych z nadawaniem przez papieża odpustów i beneficjów kościelnych. Dysponuje także archiwaliami dokumentującymi funkcjonowanie kościoła polskiego od utraty niepodległości przez Rzeczpospolitą aż po czasy po II wojnie światowej. Archiwum posiada również korespondencję i dokumenty biskupa polowego wojska polskiego Józefa Gawliny z lat 1941–1946 związane z Armią Polską w ZSRS, Armią Polską na Wschodzie i 2 Korpusem Polskim. W zbiorach Archiwum znajduje się także dokumentacja powojenna dotycząca weteranów 2 Korpusu i kultywowania pamięci o tej formacji oraz materiały związane z funkcjonowaniem Centralnego Ośrodka Duszpasterstwa Emigracyjnego i Polonijnego.

Bulla fundacyjna z 8 października 1578 r. wystawiona przez papieża Grzegorza XIII, erygująca przy kościele San Salvatore kolegium i hospicjum dla polskich pielgrzymów. Trzy miesiące później odbyło się uroczyste objęcie świątyni. Dzięki hojnym ofiarom króla Stefana Batorego, królowej Anny Jagiellonki oraz polskiego duchowieństwa, zarówno hierarchów, jak i kapłanów niższego szczebla, w miejsce starej wzniesiono nową świątynię. Kardynał krakowski Jerzy Radziwiłł 13 października 1591 r. konsekrował ją pod podwójnym wezwaniem Najświętszego Zbawiciela i św. Stanisława. Kościół i budynki przy Via Botteghe Oscure szybko stały się ważnym punktem na mapie peregrynacji polskich pielgrzymów wszelkich stanów oraz ostoją dla polskiego duchowieństwa.

Bulla fundacyjna papieża Grzegorza XIII z 8 października 1578 r.

Ze zbiorów AKiH św. Stanisława w Rzymie

MUZEUM I ARCHIWUM POLONII AUSTRALIJSKIEJ

FOOTSCRAY, AUSTRALIA

Siedziba Muzeum i Archiwum Polonii Australijskiej
– Millennium House. Footscray, 2019 r.
Fot. Z. Derwiński

Regały ze zbiorami archiwalnymi MAPA.
Footscray, 2019 r. Fot. Z. Derwiński

Muzeum i Archiwum Polonii Australijskiej (MAPA) jest organizacją mającą na celu gromadzenie i zabezpieczanie zbiorów dokumentujących działalność społeczności polskiej w Australii. Formalnie organizacja uzyskała osobowość prawną 18 lutego 1992 r. Początkowo do zbiorów MAPA napływały książki, z czasem dołączyła prasa polonijna i archiwalia. W pierwszym okresie funkcjonowania zbiory przechowywano u osób prywatnych. W 1996 r. Stowarzyszenie Polaków w Kingsville udostępniło pomieszczenie w Domu Polskim „Millennium” w Footscray.

Obecnie MAPA posiada ok. 80 metrów bieżących różnych akt. Za priorytetowe zadanie przyjęto skompletowanie, uporządkowanie i skatalogowanie dokumentów dotyczących Rady Naczelnej Polskich Organizacji w Australii, a także kolekcji Mariana Szczepanowskiego, zawierającej materiały dotyczące działalności polonijnej na terenie Australii Południowej.

W zasobach MAPA znajdują się m.in. akta Federacji Polskich Organizacji w Wiktorii, Polskiej Fundacji Artystycznej, „Wiadomości Polskich” wydawanych w Sydney, zbiory działacza antykomunistycznego Stanisława Różyckiego, wieloletniego prezesa Rady Naczelnej Polskich Organizacji w Australii Krzysztofa Łańcuckiego oraz działacza harcerskiego i polonijnego Jerzego Prociuka. Ośrodek posiada również niewielką ilość materiałów archiwalnych dotyczących Polaków w Nowej Zelandii. W Muzeum znajduje się wiele fotografii, a także nieliczne, ale ciekawe eksponaty muzealne.

Do czasopism gromadzonych w MAPA należą „Tygodnik Polski”, „Wiadomości Polskie”, „Nasza Droga”, „Naszym Zdaniem”, „Przegląd Katolicki”, „Echo”, „Forum”, „Aspekt”, „Kurier Zachodni” oraz biuletyny organizacyjne organizacji polonijnych z różnych stanów Australii. Księgozbiór MAPA, liczący ok. 2,5 tys. tomów, przechowywany jest głównie w pomieszczeniach redakcji „Tygodnika Polskiego”.

Mundur Jana Artymiuka, lotnika polskiego 300 Dywizjonu Bombowego w Anglii. Przybył on 10 sierpnia 1948 r. do Australii na pokładzie statku Strathnaver. Oprócz munduru miał ze sobą tekturową walizkę, w której trzymał cały swój dobytek z ostatnich 10 lat. Znajdowały się w niej m.in. fotografie i korespondencja otrzymana podczas niewoli w obozach jenieckich od roku 1941 do 1945. Jeden z zachowanych listów pochodzi od siostry Artymiuka – Dominiki Belniak z Braniczy Suchowolskiej, a drugi od jego angielskiej dziewczyny – Dorothy Dibley z Lincoln. Pośród innych osobistych pamiątek znajdował się dyplom orderu *Virtuti Militari* podpisany przez gen. Władysława Sikorskiego. Walizka przetrwała ponad 50 lat w zakurzonej starej szopie, zapomnianej przez właściciela. Wszystkie te artefakty z odnalezionego przez rodzinę bagażu są obecnie częścią kolekcji Muzeum i Archiwum Polonii Amerykańskiej.

W latach 1947–1948 Australia przyjęła 1,5 tys. polskich żołnierzy Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie. Zdecydowali się oni nie wracać do Polski, znajdującej się wówczas w sowieckiej strefie wpływów. Trafili na Antypody dzięki lobbingowi i wsparciu ze strony australijskich Szczurów Tobruku, towarzyszy broni z Samodzielnej Brygady Karpackiej z 1941 r. Jan Artymiuk (zm. 1986 r.) był jednym z wielu członków wspomnianej grupy polskich kombatantów przyjętych przez Związek Australijski.

Diese Seite ist für die Angehörigen des Kriegsgefangenen bestimmt. Deutlich auf die Zielen schreiben!

Ta strona jest przeznaczona dla krewnych jeńców wojennego. Pisać tylko ołowkiem, wyraźnie i nad liniami!

14-II-44

Kochany Bracie! Bardzo ci dziękuję za paczkę którą otrzymałem w tym tygodniu. Wzrost doszedł wszystko, tylko pierwsze dni były parę dni. Wzrost doszedł wszystko, tylko pierwsze dni były parę dni. Wzrost doszedł wszystko, tylko pierwsze dni były parę dni.

PRISONER OF WAR POST
KRIEGSGEFANGENENPOST
SERVICE DES PRISONNIERS DE GUERRE

AIR MAIL
PAR AVION

RANK & NAME: Sgt. J ARTYMIUK
British Prisoner of War

PRISONER OF WAR NO.: 39265

CAMP NAME & No.: SPAEY 35 F.
LATE 52490 WPT 3.

COUNTRY: GERMANY

PASSED

RECEIVED ON REPLY

10 15

POSTAGE

RECIPIENT'S FULL NAME & ADDRESS

D. DIBLEY
NEWBOND
WOODN
ENGLAND

10 15

Dear John,

I have just received a letter from you, the first one for about seven months. We have wondered how you are so often & I kept writing in the hope that you would receive my letters.

We were all thinking about you on Xmas day & managed to wish your health & wish you a speedy return. Kazik spent Xmas with us, this is the fourth Xmas he has had with us. He is very well & quite a big man now. I don't suppose we will see him for a long time now, but we are counting the days.

I am sorry to hear that you parted from your friends. It is nice to be together. I love more friends to see us. He looks well, all it is in perfect. quite well here. give you a return. I love more friends to see us. He looks well, all it is in perfect. quite well here. give you a return. I love more friends to see us.

WAVE IN BOTTOM PANEL OVERVIEW

Korespondencja Jana Artymiuka z okresu przebywania w obozach jenieckich (1941–1945). Karta od siostry Dominiki Belniak i list od dziewczyny Dorothy Dibley.
Ze zbiorów MAPA. Fot. L. Artymiuk

Hier abtrennen. Tu oddzielić!

Kriegsgefangenenpost (Gefangenenpost)

Antwort-Postkarte

An den Kriegsgefangenen

Jan Artymiuk

300000
300000
300000

Absender:
Nachname:
Vor- und Zuname:
Imie i nazwisko:
Belniak Dominika

Gefangenennummer:
L. ger-Bezeichnung:
M-S

Ort:
Miejscowość:
Straße:
Ulica:
Kreis:
Powiat:
Andrychów

Mundur lotnika Jana Artymiuka z 300 Dywizjonu Bombowego w Anglii, przybyłego do Australii w 1948 r.
Ze zbiorów MAPA. Fot. L. Artymiuk

Tadeusz Kościuszko

MUZEUM IM. TADEUSZA KOŚCIUSZKI W SOLURZE

SOLURA, SZWAJCARIA

Siedziba Muzeum im. Tadeusza Kościuszki przy ulicy Gurzelngasse 12. Solura, 2019 r. Fot. D. Michalak

Salonik Kościuszki z kominkiem i alkową. Muzeum im. Tadeusza Kościuszki w Solurze. 2019 r. Fot. J. Miłosz

Muzeum im. Tadeusza Kościuszki położone jest w centrum starego miasta w Solurze (niem. Solothurn) w Szwajcarii. Mieści się w mieszkaniu, w którym generał spędził ostatnie 2 lata swojego życia (1815–1817). Właścicielem kamienicy był przyjaciel Kościuszki, patrycjusz Franciszek Zeltner. 27 września 1936 r. staraniem rządu polskiego, władz miasta oraz kantonu Solury odbyło się uroczyste otwarcie muzeum. W tym samym dniu założono Towarzystwo Kościuszkowskie, które sprawuje pieczę nad placówką. Ośrodek ten upamiętnia postać i czyny polskiego bohatera o światowej sławie.

W swoich zbiorach posiada wiele oryginalnych dokumentów, rycin i innych przedmiotów obrazujących życie i postać generała, m.in. własno-

ręczne szkice Kościuszki, obraz Wojciecha Kossaka *Przysięga na rynku w Krakowie*, francuski pistolet kieszonkowy, urnę wykonaną przez Wincentego Trojanowskiego w Paryżu w 1895 r. przeznaczoną na serce Naczelnika, szablę z epoki, należące do Kościuszki siodło i paradną uprzęż konia wysadzaną muszelkami oraz dwa futerały na pistolety przywiezione z Ameryki.

Salonik z kominkiem i alkową, w której w 1817 r. zmarł generał, stanowi szczególne miejsce poświęcone pamięci wielkiego bojownika o wolność narodów i prawa człowieka, a atmosfera wewnątrz oddaje ducha epoki. W 2018 r. udało się dołączyć do muzeum brakującą część mieszkania Kościuszki, z gabinetem generała, która wcześniej zajmowana była przez osobę prywatną. Dzięki wsparciu finansowemu firmy Solbet z Solca Kujawskiego Towarzystwo Kościuszkowskie mogło podpisać z właścicielem domu umowę na wynajem pomieszczenia na następnych 10 lat. Także dzięki temu do muzeum dołączono kolejną część mieszkania, w której znajduje się m.in. oryginalna, prawdopodobnie 230-letnia szafa używana przez Naczelnika. Obecnie muzeum posiada taką powierzchnię jak mieszkanie Kościuszki w roku 1815.

Urna wykonana przez Wincentego Trojanowskiego w Paryżu w 1895 r., przeznaczona na serce Tadeusza Kościuszki.

Ze zbiorów Muzeum im. Tadeusza Kościuszki w Solurze. 2019 r. Fot. J. Miłosz

Francuski pistolet kieszonkowy sprzed 1800 r., z zamkiem skałkowym, komorowym z centralnym kurkiem i osłoną prowadnicy. Obiekt o wielkiej wartości historycznej. Właścicielem tej broni był Tadeusz Kościuszko w okresie swojego pobytu w Paryżu. Pistolet udekorowany jest grawerowanym orłem z dzieckiem (Ganimedesem), Amorem bawiącym się z psem oraz ornamentami kwiatowymi i roślinnymi. Broń posiada hebanowy uchwyt z rybią skórą, srebrnymi gwoździami i ćwiekami. Na lufie znajduje się inskrypcja w języku francuskim: *Pistolet generała Kościuszki, który go zawsze ukrywał w butach*, wykonana po śmierci Naczelnika. Pistolet został zakupiony 8 września 2006 r. na aukcji w Galerii Fischera w Lucernie za ponad 9,5 tys. franków szwajcarskich.

Pistolet Tadeusza Kościuszki sprzed 1800 r.

Ze zbiorów Muzeum im. Tadeusza Kościuszki w Solurze. 2019 r. Fot. D. Michalak

IN MEMORIAM
THADAEI KOŚCIEUSZKO
SUMMI POLONORUM DUCIS
QUI HAC DOMO IDIBUS OCTOBRIS
ANNI MDCCCLXVII
MAGNAM EXSPIRAVIT ANIMAM
POLONI EXSULES
MDCCCLXV

THE POLISH MUSEUM OF AMERICA

MUZEUM POLSKIE W AMERYCE

CHICAGO, STANY ZJEDNOCZONE

Siedziba Muzeum Polskiego w Ameryce, mieszcząca się w budynku Zjednoczenia Polskiego Rzymsko-Katolickiego. Chicago, lata 30. XX w. Ze zbiorów Muzeum Polskiego w Ameryce

Wielka Sala z ekspozycją z okazji 75. rocznicy otwarcia dla zwiedzających Muzeum Polskiego w Ameryce w 1937 r. Muzeum Polskiego w Ameryce. Chicago, 2012 r. Fot. J. Siegel

Muzeum Polskie w Ameryce zostało powołane do życia w 1935 r. Jego fundatorem jest Zjednoczenie Polskie Rzymsko-Katolickie w Ameryce. Misją muzeum jest gromadzenie i zabezpieczanie polskiego dziedzictwa narodowego, a przede wszystkim propagowanie polskiej kultury, sztuki i historii. Instytucja ta posiada największe zbiory polonijne na terenie Stanów Zjednoczonych. Dysponuje także eksponatami będącymi upamiętnieniem walk narodowowyzwoleńczych toczonych od momentu utraty niepodległości do odrodzenia państwa polskiego. W kolekcji Muzeum znajdują się pamiątki m.in. po Tadeuszu Kościuszcze, Helenie Modrzejewskiej, Janie Pawle II, a także po Ignacym Janie Paderewskim. W 1941 r. instytucja ta weszła w posiadanie eksponatów z pawilonu polskiego prezentowanych na Wystawie Światowej w Nowym Jorku w latach 1939–1940. Muzeum szczyci się również dziełami słynnych polskich malarzy, m.in. Juliana Fałata, Juliusza, Wojciecha i Jerzego Kossaków, Jacka Malczewskiego, Zofii Stryjeńskiej, Jana

Styki, a także rzeźbami Bolesława Biegasa, Mariana Konarskiego czy Stanisława Szukalskiego. Zasób archiwum liczy ok. 300 metrów bieżących akt, wyłączając kolekcję map, 25 tys. fotografii oraz prasę. Do najcenniejszych dokumentów należą: kolekcja listów polskich królów – Zygmunta Augusta, Zygmunta III Wazy, Jana Kazimierza, Jana III Sobieskiego, Stanisława Leszczyńskiego i Stanisława Augusta Poniatowskiego, a także korespondencja i rękopisy m.in. Ignacego Jana Paderewskiego, Heleny Modrzejewskiej czy Mieczysława Haimana. Szczególne miejsce w omawianym zbiorze zajmuje tzw. archiwum biograficzne, dotyczące życia czołowych postaci na emigracji: działaczy polonijnych, naukowców, prawników, lekarzy, artystów oraz sportowców. Księgozbiór MPA liczy ponad 100 tys. pozycji, w tym ok. 200 woluminów starych druków, pochodzących ze stuleci od XVI do XVIII. Odrębną grupę stanowi Archiwum Poloników, obejmujące blisko 4 tys. pozycji.

Wśród wielu cennych eksponatów Muzeum Polskiego w Ameryce znajduje się złote pióro, na którym umieszczono plakietkę z wizerunkiem orła. Na dutce pióra widnieje napis: *I.J. Paderewskiemu – Polacy. Kongres Wersalski 1919 r.* Eksponat ten został wykonany w pracowni M. Wrześniewskiego w Warszawie. Według tradycji premier Paderewski podpisał nim traktat pokojowy w Wersalu.

Drugim unikatowym eksponatem w pokoju Ignacego Jana Paderewskiego jest dzieło Romana Dzikowskiego – złoty zegarek, ofiarowany Mistrzowi na 75. urodziny z inicjatywy Stowarzyszenia Weteranów Armii Polskiej. Na platynowej tarczy, pokrytej emalią, liczby oznaczające godziny zastąpione zostały literami ze złota: I.J. PADEREWSKI (12 liter – 12 godzin). Koperta, wykonana z czerwonego złota, obramowana jest 75 gwiazdami obsadzonymi brylantami i rubinami, które oznaczały wiek mistrza Paderewskiego. Na odwrotnej stronie koperty znajduje się Orzeł Biały. Łańcuszek o 75 ogniwach również wykonano z czerwonego złota. Zegarek wygrywał melodię słynnego Menueta skomponowanego przez Paderewskiego.

Oba te niezwykle eksponaty stanowią część składową daru siostry kompozytora, Antoniny Paderewskiej-Wilkońskiej, oraz sekretarzy Mistrza. Dar ten, w postaci wyposażenia, mebli, sprzętów i rzeczy osobistych Paderewskiego, a także dokumentów, które znajdowały się w jego pokoju hotelowym Buckingham w Nowym Jorku, przekazany został do Muzeum Polskiego w 1941 r. i stał się zaczątkiem kolekcji Ignacego Jana Paderewskiego.

Złote pióro, którym premier Ignacy Jan Paderewski podpisał w Wersalu traktat pokojowy. Ze zbiorów Muzeum Polskiego w Ameryce

Złoty zegarek ofiarowany Ignacemu Janowi Paderewskiemu przez członków Stowarzyszenia Weteranów Armii Polskiej z okazji 75. urodzin Mistrza. Ze zbiorów Muzeum Polskiego w Ameryce

MUZEUM POLSKIE W RAPPERSWILU

RAPPERSWIL, SZWAJCARIA

Zamek, w którym znajduje się siedziba Muzeum Polskiego w Rapperswilu. 2015 r.
Fot. T. Stempowski

Sala wystawowa Muzeum Polskiego w Rapperswilu. 2015 r. Fot. T. Stempowski

Muzeum Polskie w Rapperswilu zostało utworzone przez Władysława Platera w 1870 r. (wówczas pod nazwą: Muzeum Narodowe Polskie). Po wydzierżawieniu i wyremontowaniu XIII-wiecznego zamku hrabia zaczął gromadzić w nim zbiory archiwalne, rękopiśmienne, książki, mapy, cenne pamiątki związane z historią Polski i polskiego wychodźstwa. Muzeum jest jedną z najstarszych placówek zachowujących i propagujących dziedzictwo kultury polskiej poza granicami kraju. Na przełomie XIX i XX w. mogło poszczycić się największą biblioteką emigracyjną.

W 1927 r., zgodnie z testamentem hrabiego Platera, zbiory rapperswilskie zostały przewiezione specjalnym pociągiem do kraju. Większość z nich w wyniku działań niemieckich podczas II wojny światowej uległa zniszczeniu. Od 1936 r. na zamku w Rapperswilu funkcjonowało Muzeum Polski Współczesnej, którego zadaniem było popularyzowanie polskiej sztuki i osiągnięć niepodległej Rzeczypospolitej. Po wojnie władze PRL przekształciły placówkę w ośrodek propagandy komunistycznej – „Muzeum ruchu rewolucyjnego”, co dla szwajcarskiego sądu było podstawą do zerwania w 1951 r.

umowy dzierżawy. Emigracja polska oraz popierający ją Szwajcarzy nieakceptujący władzy komunistycznej utworzyli w 1954 r. polsko-szwajcarskie Towarzystwo Przyjaciół Muzeum Polskiego w Rapperswilu. Ponownie otwarte w 1975 r. Muzeum było dla polskiej emigracji miejscem spotkań i symbolem trwania niepodległej Polski.

Obecnie w jego zasobach znajduje się ponad 700 obrazów najwybitniejszych polskich malarzy, w tym m.in. Józefa Brandta, Józefa Chełmońskiego, Leona Wyczółkowskiego, Juliana Fałata, Wojciecha Kossaka, Zofii Stryjeńskiej, Olgi Boznańskiej czy Alfreda Wierusza-Kowalskiego. Muzeum posiada ponadto zbiory starodruków, a także liczne grafiki, miniatury portretowe, mapy, militaria, numizmatyki, ordery i medale. Wyjątkową kolekcję stanowią zegarki wykonane przez polskich zegarmistrzów Antoniego Patka i Franciszka Czapka, emigrantów politycznych osiadłych w Szwajcarii. Archiwum oraz biblioteka znajdujące się w Muzeum gromadzą i udostępniają materiały dotyczące dziejów Polaków na emigracji. Muzeum Polskie w Rapperswilu w ostatnim ćwierćwieczu odwiedziło ponad 300 tys. gości.

Kolumna Barska, nazywana także Kolumną Wolności, została odsłonięta 16 sierpnia 1868 r. w Rapperswilu, w setną rocznicę zawiązania przez polską szlachtę konfederacji barskiej. Fundatorem kolumny był hrabia Władysław Plater, polski działacz emigracyjny, założyciel Muzeum Narodowego Polskiego. Pomnik ten, zaprojektowany przez szwajcarskiego architekta Juliusa Stadlera, został wykonany w pracowni Louisa Wethliego, rzeźbiarza pochodzącego z Zurichu. Na szczycie kolumny znajduje się figura orła z rozpostartymi skrzydłami symbolizującego uciemiężoną Polskę walczącą o swoją niepodległość. Na cokole pomnika umieszczone są cztery tablice. Na jednej widnieje sentencja po łacinie: *Magna Res Libertas* (Wolność jest rzeczą wielką). Na drugiej, marmurowej, przedstawiona jest płaskorzeźba herbu Rzeczypospolitej Obojga Narodów: Korony i Litwy. Na kolejnych tablicach znajduje się tekst poety Kornela Ujejskiego w językach polskim i niemieckim: *Niespożyty duch Polski stuletnią krwawą walką protestujący przeciw ciemnącej go przemocy z wolnej ziemi Helwetów przemawia do sprawiedliwości Boga i świata.*

Kolumna Wolności trzykrotnie zmieniała swoją lokalizację. W 1870 r. pomnik został uszkodzony przez gwałtowną burzę. Przeniesiono go wówczas na dziedziniec zamku. W 1951 r. szwajcarski Instytut Badań Zamków – Burgenverein dokonał zniszczeń polskich śladów w architekturze zamku oraz jego obrębie. Usunięto Kolumnę Wolności z dziedzińca i przeniesiono ją na zbocze wzgórza zamkowego. W 1968 r., dzięki staraniom polsko-szwajcarskiego Towarzystwa Przyjaciół Muzeum Polskiego w Rapperswilu, została ona ustawiona przed wejściem na dziedziniec zamkowy, gdzie stoi obecnie.

Oprac. Paweł Zielony

Niepozorna butelka zawierająca popiół. W 1927 r. cenne i liczne zbiory Muzeum Narodowego Polskiego w Rapperswilu wróciły specjalnym pociągiem do wyzwolonej ojczyzny. Wypełniały one 13 wagonów. Niestety w czasie II wojny światowej większość z tych zbiorów uległa zniszczeniu. W 1944 r. po kapitulacji powstania warszawskiego Niemcy spalili najcenniejsze rapperswilskie druki i rękopisy znajdujące się w Bibliotece Ordynacji Krasieńskich. Przyszły dyrektor Biblioteki Narodowej, prof. Stefan Vrtel-Wierczyński, zachował w butelce garść popiołu z tych ksiąg. Ze zbiorów Archiwum PAN. Fot. S. Fabisiak-Chojnacka

Kolumna Barska stojąca przed wejściem do Muzeum Polskiego w Rapperswilu. 2015 r. Fot. T. Stempowski

FUNDACJA JANA PAWŁA II
OŚRODEK DOKUMENTACJI I STUDIUM PONTYFIKATU

OŚRODEK DOKUMENTACJI I STUDIUM PONTYFIKATU JANA PAWŁA II W RZYMIE

RZYM, WŁOCHY

Siedziba Ośrodka Dokumentacji i Studium Pontyfikatu
Jana Pawła II – Dom Polski Jana Pawła II. Rzym, 2017 r.
Ze zbiorów Ośrodka Pontyfikatu JP II

Sala wystawowa z osobistymi pamiątkami
po Janie Pawle II i ofiarowanymi mu darami.
Rzym, 2017 r. Ze zbiorów Ośrodka Pontyfikatu JP II

Ośrodek Dokumentacji i Studium Pontyfikatu Jana Pawła II w Rzymie jest częścią Fundacji Jana Pawła II, utworzonej 16 października 1981 r. przez Ojca Świętego przy współdziałaniu środowisk polonijnych. Siedzibą Ośrodka jest Dom Polski, który został zakupiony i przekazany papieżowi jako dar Polonii. Działalność Fundacji skupia się na upowszechnianiu polskiej kultury chrześcijańskiej, kształceniu młodzieży z krajów Europy Środkowo-Wschodniej oraz sprawowaniu opieki nad pielgrzymami w Rzymie. Zadaniem Ośrodka jest dokumentowanie oraz studiowanie nauczania i historii pontyfikatu Jana Pawła II. Popularyzacji dzieła papieża Polaka służą organizowane przez placówkę spotkania, konferencje i wystawy, prowadzona jest też działalność wydawnicza i ewangelizacyjna.

Podstawą realizacji zadań statutowych są przechowywane w ośrodku zbiory archiwalne, biblioteczne i muzealne. Zasób archiwalny zawiera pisma Karola Wojtyły (1958–1978), dokumenty z czasu pontyfikatu (1978–2005), kolekcję fotografii i materiałów audiowizualnych. W bibliotece jest gromadzona wielojęzyczna literatura związana z posługą papieską Jana Pawła II i współczesną historią Kościoła. Zbiór muzealiów to głównie dary przekazane Ojcu Świętemu, reprezentujące różne dziedziny sztuki. Cenną kolekcję stanowią przedmioty osobiste należące do papieża. Znaczącą częścią zbiorów są również pamiątki historyczne, zwłaszcza związane z trudnymi dziejami naszej ojczyzny w XX w. Rodacy, którzy doświadczyli dramatu wojny, więzienia czy wygnania i życia na obczyźnie, w osobie Jana Pawła II widzieli powiernika swoich losów.

Rękopis modlitwy więźniarek z Pawiaka z 1942 r. autorstwa Heleny Maszczyk, zachowany na dwóch małych pożółkłych kartkach papieru noszącego widoczne ślady wielokrotnego czytania i zginania. Po latach rękopis oprawiono w skórzaną okładkę. 2 czerwca 1991 r. w Lubaczowie został podarowany Janowi Pawłowi II podczas papieskiej pielgrzymki do Polski. Tę wyjątkową pamiątkę przekazała Ojcu Świętemu Wanda Ossowska (1912–2001), pielęgniarka i sanitariuszka. W czasie II wojny światowej pełniła funkcję kuriera Komendy Głównej Armii Krajowej. W sierpniu 1942 r. jako zwierzchnik Wydziału Wywiadu Ofensywnego „Stragan” Oddziału II AK została aresztowana przez gestapo. Wraz z nią osadzono na Pawiaku członków oddziału oraz jej rodzoną siostrę Helenę Maszczyk z całą rodziną. Wandę umieszczono w izolatce i poddano okrutnemu śledztwu. Pobiła swoisty rekord alei Szucha: w ciągu 3 miesięcy przeszła 57 przesłuchań, nie wydając nikogo. W tym czasie Helena, wiedząc o torturach siostry, wraz z innymi więźniarkami politycznymi modliła się za nią słowami ułożonej przez siebie modlitwy. Kartka z jej tekstem została przekazana Wandzie prawdopodobnie podczas rozmowy siostr przez zamknięte drzwi w Wigilię 1942 r., na krótko przed wywózką Ossowskiej do obozu na Majdanku.

Manuskrypt modlitwy więźniarek z Pawiaka z 1942 r.
ofiarowany Janowi Pawłowi II przez Wandę Ossowską.

Ze zbiorów Ośrodka Pontyfikatu JP II

Modlitwa ta
towarzyszyła mi
podczas
śledztwa
i w czterech
obozach
koncentracyjnych:
Majdanek
Oświęcim
Ravensbrück
Neustadt Gleve,
umacniata
wiarę i
dawała siły
do wytrwania.

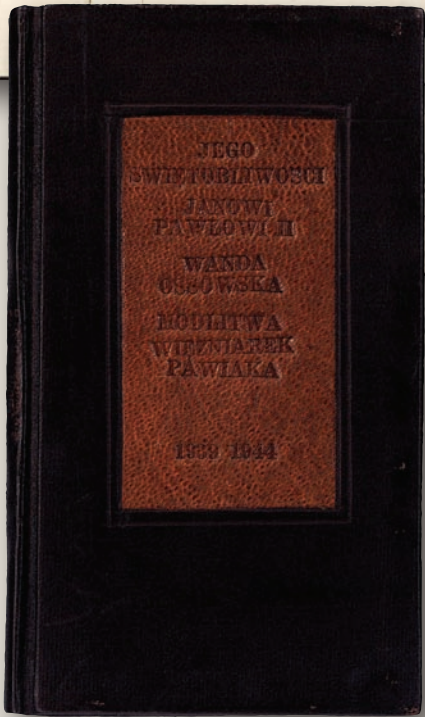
Wanda Ossowska
Lubawo 2.VI.1991

O, Panie Jezu, Ty wszystkim wiesz,
Ty wszystkim widzisz, Ty wszystkim
młosisz. Ułubij się nad nami!
W każdej chwili życia i śmierci
oddaj się Tobie Panie!
Prześladowanych, bez wiać i miłosci
tego co sercu ludzkiemu się
dobrze...
Nie mających nadziei sa-
tku...
Wodnych, spragnionych ochle-
ba dla duszy i ciała...
Smutnych, skrzywdzonych
wziornych, bezdomnych i biec-
koromnych...
Wizjonnych, odwołanych od
świetych umocnionych...
Wszystkich, których kocham
i którzy mnie kochają
Przyjacieli, ich dobro i ubiż-
czenie
Wrogów i ich nawrócenie

Wspier Twój oddaję Panie

Tym co dla przyjęcia
Królestwa Twojego morda się,
działa, i ciębia...
Tym, co czynią ofiarę dla
świety sprawę ze wszystkiego
co im najdobrze...
Tym, których pragnę do
złamaniania dusz słabych
Tym, których salis bliznich
z ma pokrosci

Biagosław o Jezus

PAPIESKI INSTYTUT STUDIÓW KOŚCIELNYCH

RZYM, WŁOCHY

Siedziba Papieskiego Instytutu Studiów Kościelnych.
Obok fasada kościoła San Carlo ai Catinari.
Rzym, 2016 r. Fot. o. R. Nilo Palominos

Biblioteka Papieskiego Instytutu Studiów
Kościelnych. Rzym, 2019 r.
Fot. M. Cempla/humanstories.studio

Instytut powstał w 1958 r. z inicjatywy kardynała Stefana Wyszyńskiego, prymasa Polski, i jezuitów Prowincji Wielkopolsko-Mazowieckiej Towarzystwa Jezusowego. Status papieskiego zyskał w roku 1970. Rzymska siedziba instytutu od 1974 r. znajduje się przy Piazza B. Cairoli 117, natomiast istniejący od 1975 r. Punkt Konsultacyjny w Warszawie – przy jezuickim Collegium Bobolanum na ul. Rakowieckiej 61.

Celem instytutu jest poszukiwanie, ewidencjonowanie i opracowywanie watykańskich materiałów archiwalnych dotyczących historii Kościoła w Polsce oraz gromadzenie ich reprodukcji. Przez wiele lat żywotną potrzebą instytutu było organizowanie konferencji i spotkań dla rzymskiej Polonii oraz praca wydawnicza, której efektem jest ponad 100 publikacji, głównie z dziedziny historii i hagiografii. Plonem 60-letniej pracy kilkuosobowego zespołu jezuitów i współpracowników świeckich są

bogate repertoria kartkowe. Odnotowują one liczne polonika znajdujące się nie tylko w zbiorach Archiwum Watykańskiego czy Biblioteki Watykańskiej, lecz także w innych archiwach, bibliotekach prywatnych, kościelnych i państwowych na terenie Rzymu, Włoch i innych krajów. Instytut posiada również ponad 3 tys. mikrofilmów oraz kilka tysięcy fotokopii zawierających reprodukcje wybranych poloników. Oprócz tego w skład zbiorów instytutu wchodzi cenne archiwalia, głównie dotyczące XX-wiecznej historii Polaków na emigracji, a także artefakty o charakterze muzealnym. Do dyspozycji badaczy jest też biblioteka, licząca ok. 50 tys. tomów oraz kilkaset tytułów periodyków. Od lat Papieski Instytut Studiów Kościelnych współpracuje z instytucjami polonijnymi o podobnym profilu, a po zmianach politycznych 1989 r. – także z instytucjami państwowymi w kraju, podejmując wspólne inicjatywy i uczestnicząc w projektach badawczo-wydawniczych.

Zdjęcie przedstawiające papieża Pawła VI podczas uroczystej akademii inauguracyjnej obchody tysiąclecia chrztu Polski. Prezentowana fotografia jest zarówno świadectwem osobistego zainteresowania papieża obchodami Sacrum Poloniae Millennium, jak i integracji Polaków na wychodźstwie we wspólnym jego przeżywaniu z daleką Ojczyzną. Przygotowania kościelne do świętowania Millennium trwały bowiem także poza granicami kraju. Skupiały się one wokół powołanego przez arcybiskupa Józefa Gawlinę w 1961 r. Centralnego Komitetu Obchodów Tysiąclecia Chrztu Polski. Rok później prawie we wszystkich krajach, w których znajdowały się większe zbiorowiska polskiej emigracji, powstały Komitety Tysiąclecia Chrztu Polski w łączności z Centralnym Komitetem w Rzymie. Właśnie Rzym, jako stolica chrześcijaństwa, stał się szczególnym miejscem obchodów roku milenijnego, którego inauguracja odbyła się 13 stycznia 1966 r. w auli pałacu im. Piusa XII. W uroczystej akademii, oprócz papieża Pawła VI, uczestniczyli: kardynałowie, biskupi, korpus dyplomatyczny, delegacja rządu włoskiego oraz ponad dwa tysiące Polaków. Wśród rodaków byli przedstawiciele najważniejszych partii i stowarzyszeń działających na wychodźstwie oraz biskupi z Polski, którzy jeszcze nie powrócili do kraju z zakończonego Soboru Watykańskiego II. Zabrakło jednak oficjalnej delegacji z Polski z prymasem Stefanem Wyszyńskim na czele, gdyż władze komunistyczne odmówiły mu wydania paszportu.

Papież Paweł VI wśród uczestników akademii inauguracyjnej obchody tysiąclecia chrztu Polski. Rzym, 1966 r. Ze zbiorów PISK. Fot. S. Appetiti

USC Thornton

School of Music

Polish Music Center

POLISH MUSIC CENTER USC THORNTON SCHOOL OF MUSIC

LOS ANGELES, STANY ZJEDNOCZONE

Siedziba Polish Music Center na University of Southern California.
Los Angeles, 2019 r. Fot. M. Żebrowski

Czytelnia Polish Music Center.
Los Angeles, 2008 r. Fot. M. Żebrowski

Założone przez Wandę i Stefana Wilk Polish Music Center (Centrum Muzyki Polskiej) przy Thornton School of Music na University of Southern California zostało oficjalnie otwarte 23 stycznia 1985 r. Pierwsze kolekcje archiwalne stanowiły odręcznie napisane partytury Witolda Lutosławskiego i Stanisława Skrowaczewskiego. Obecnie kolekcja rękopisów PMC zawiera ponad 200 dzieł wybitnych polskich kompozytorów, takich jak Grażyna Bacewicz, Tadeusz Baird, Joanna Bruzdowicz, Zygmunt Krauze, Hanna Kulenty, Szymon Laks, Krzysztof Meyer, Krzysztof Penderecki, Marta Ptaszyńska, Bugusław Schaeffer, Witold Szalonek, Aleksander Tansman, Romuald Twardowski oraz Lida Zielińska. Polish Music Center jest także w posiadaniu Archiwum Paderewskiego, kolekcji rękopisów Henryka Warsa, partytur filmowych Bronisława Kapera oraz kolekcji Romana Ryterbanda.

Biblioteka PMC liczy ponad 12 tys. obiektów, w tym ok. 3,5 tys. partytur oraz 2,5 tys. książek na temat

muzyków i muzyki polskiej. Polish Music Center posiada w swoich zbiorach również czasopisma, takie jak: „Ruch Muzyczny”, „Muzyka”, „Jazz Forum”, „Polish Music”, a także materiały referencyjne (encyklopedie, słowniki, programy festiwali i koncertów). Na bibliotekę materiałów dźwiękowych składa się ponad 1500 płyt CD, 1000 płyt LP, ponad 500 kaset magnetofonowych i taśm szpulowych oraz historyczne nagrania pianolowe, m.in. Ignacego Jana Paderewskiego. W zbiorach PMC znajdują się także dzieła sztuki, plakaty koncertowe oraz inne muzealia.

Poza działalnością biblioteczno-muzealną i badawczą od 1994 r. Polish Music Center na stronie internetowej publikuje biuletyn z informacjami o muzyce i muzykach polskich na świecie. PMC organizuje także doroczne serie koncertowe, prelekcje i konferencje na terenie University of Southern California oraz Festiwal Paderewskiego w Paso Robles.

Incipit słynnego *Menueta G-dur op. 14* z autografem Ignacego Jana Paderewskiego z pierwszego tournée kompozytora po Stanach Zjednoczonych. Jest to jeden z wielu przykładów wyjątkowej kolekcji Polish Music Center, zawierającej rękopisy muzyczne, a także inne dokumenty najwybitniejszych muzyków polskich. Silne związki Paderewskiego z Ameryką i Kalifornią mają swoje potwierdzenie w przyznanym mu w 1923 r. przez University of Southern California doktoracie *honoris causa* oraz odsłonięciu pomnika artysty na terenie tegoż uniwersytetu w 2007 r.

Archiwum Paderewskiego, nazywane kolekcją Paso Robles (od nazwy kalifornijskiej miejscowości, z którą pianista był szczególnie związany), to ponad tysiąc rzadkich zdjęć Mistrza, jego rodziny i przyjaciół. Zawiera ona także programy koncertów, telegramy, dokumenty i muzealia związane z polityczną oraz filantropijną działalnością artysty. Znajdujące się w zbiorach Polish Music Center korespondencja, rękopisy, zdjęcia i inne obiekty muzealne z kolekcji Zygmunta i Luizy Stojowskich uzupełniają merytorycznie Archiwum Paderewskiego.

Incipit Menueta Ignacego Paderewskiego (1892).

Ze zbiorów PMC

March à Chantique
op 14

J J Padrewski

Chicago March 1892

POLSKA MISJA W ORCHARD LAKE • CENTRALNE ARCHIWUM POLONII AMERYKAŃSKIEJ

ORCHARD LAKE, STANY ZJEDNOCZONE

Siedziba Centralnego Archiwum Polonii Amerykańskiej.
Orchard Lake, 2019 r. Fot. s. G. Potaczala

Czytelnia Centralnego Archiwum Polonii Amerykańskiej.
Orchard Lake, 2019 r. Fot. s. G. Potaczala

W 1909 r. działające w Stanach Zjednoczonych od 30 lat Seminarium Polskie zostało przeniesione z Detroit do Orchard Lake. Z czasem przekształcono je w Polonijne Zakłady Naukowe Seminarium Polskiego. W 1992 r. podjęto decyzję o utworzeniu w ramach tej instytucji Archiwum, Biblioteki i Muzeum Polonii.

Centralne Archiwum Polonii Amerykańskiej w Orchard Lake w stanie Michigan gromadzi materiały dotyczące miejscowych uczelni: Seminarium Św. Cyryla i Metodego (od chwili jego powstania w 1885 r.), St. Mary's College i St. Mary's Preparatory. Posiada także wszelkiego rodzaju dokumentację oraz pamiątki z życia Polonii amerykańskiej i kanadyjskiej, w tym licznych polskich organizacji czy stowarzyszeń. Zbiory szkolne i uczelniane są groma-

zione systematycznie. Natomiast pozostałe archiwalia w dużej mierze pozyskiwane są jako różnego rodzaju darowizny. W zasobach archiwum znajdują się dokumenty dotyczące organizacji wojskowych i mundurowych, takich jak: Armia Krajowa, Polska Misja Wojskowa, 2 Korpus Polski, 1 Polska Dywizja Pancerna, Lotnicy Polscy oraz Związek Harcerstwa Polskiego. Archiwum posiada także księgi jubileuszowe parafii polonijnych, czasopisma i starodruki. Obecnie największym wyzwaniem dla archiwum jest ponowne sporządzenie inwentarza zbiorów, gdyż od czasu zburzenia jego poprzedniej siedziby (przed kilku laty) zbiory są rozmieszczone w kilku różnych budynkach. Kolejnym zadaniem jest digitalizacja i udostępnianie zasobu archiwalnego do badań naukowych.

stulamus maiorem in modum ab eadem J
sinum. Bene valeat Ill^las vestra. Dat^o
Ultima Septembris Anno Domini M^o D^o

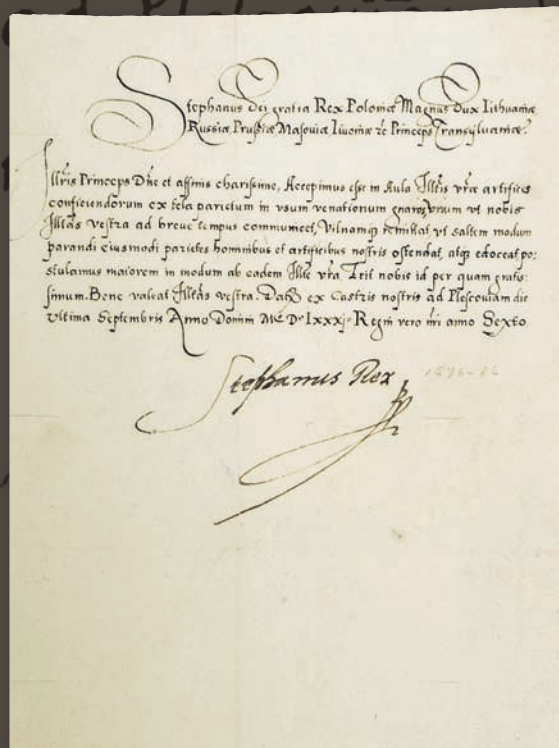
Polska Misja w Orchard Lake posiada wyjątkowy zbiór rękopisów z lat 1555–1881. Są wśród nich dokumenty podpisane przez królów polskich, w tym m. in. Henryka III Walezego, Zygmunta III Wazę, Władysława IV Wazę, Jana Kazimierza, Michała Korybuta Wiśniowieckiego. Zbiór ten zawiera także korespondencję królowych: Bony Sforzy, Anny Jagiellonki, Eleonory Marii oraz przedstawicieli rodów książęcych, wybitnych osobistości polskich, arystokratów, generałów czy dostojników Kościoła. Dokumenty te w 2015 r. zostały przesłane do polskiego Muzeum Piśmiennictwa i Drukarstwa w Grębocinie, gdzie poddano je pracom konserwatorskim.

Pierwszy prezentowany dokument z tego zbioru to dyplom Jana II Kazimierza Wazy z 30 maja 1660 r. dla Anny Bordins. Akt ten, spisany po łacinie, potwierdza przywilej Zygmunta III Wazy z 1600 r. dotyczący kupna wsi Karwenhof (Karwieńskie Błota) w powiecie puckim na Pomorzu.

Drugie pismo to list, również w języku łacińskim, podpisany przez Stefana Batorego 30 września 1581 r. w obozie pod Pskowem. Król dziękuje w nim niewymienionemu z imienia księciu za przysłanie rzemieślników biegłych w budowie wałów. Powiadamia też, że jednego z nich odesłał do Wilna, by nauczył swojej profesji rzemieślników królewskich.

Ille vna, Erat nobis id per quam gratis;
ex Castris nostris
D^o Lxxxj^o Regni vero

List króla Stefana Batorego do niewymienionego z imienia księcia z 30 września 1581 r. Ze zbiorów Centralnego Archiwum Polonii Amerykańskiej w Orchard Lake. Fot. D. Subocz

Dyplom króla Jana Kazimierza dla Anny Bordino z 30 maja 1660 r. Ze zbiorów Centralnego Archiwum Polonii Amerykańskiej w Orchard Lake. Fot. D. Subocz

**POLSKI INSTYTUT
BADAWCZY I MUZEUM**
BUDAPESZT, WĘGRY

Siedziba Polskiego Instytutu Badawczego i Muzeum przy ulicy Állomás 10. Budapeszt, 2019 r. Fot. A. Szczęsnowicz

Izba derencka. Fragment wystawy stałej PIBM. Miejscowość Derenk przez ponad 200 lat (do 1943 r.) zamieszkiwana była przez górali polskiego pochodzenia. Budapeszt, 2019 r. Fot. A. Szczęsnowicz

Polski Instytut Badawczy i Muzeum w Budapeszcie (PIBM; wcześniej Muzeum i Archiwum Węgierskiej Polonii) powstał w 1998 r. jako instytucja, której celem jest badanie, gromadzenie i eksponowanie materiałów dotyczących historii, życia kulturalno-społecznego i organizacji polonijnych na Węgrzech. W muzeum instytutu znajduje się stała ekspozycja zatytułowana „Tysiąc lat powiązań polsko-węgierskich”. PIBM oprócz siedziby w Budapeszcie posiada także filię. Pierwszym zamiejscowym oddziałem instytutu był Dom Pamięci Derenku we wsi Andrástanya, założony w 2003 r. W roku 2013 nastąpiło przeniesienie zbiorów filii PIBM do Domu Regionalnego w miejscowości Szögliget.

W archiwum PIBM znajduje się wiele unikatowych dokumentów, m.in. archiwalia dotyczące polskich uchodźców z czasów II wojny światowej, fotografie węgierskiej Polonii od początków XX w., niezwykle cenna dokumentacja budowy pomnika gen. Józefa Bema w Budapeszcie oraz oryginalny plakat wzywający Węgrów do udziału w uroczystościach wystawienia prochów generała. Organem założycielskim i nadzorczym placówki jest Ogólnokrajowy Samorząd Polski na Węgrzech. Nadzór merytoryczny natomiast sprawuje nad nią węgierskie Ministerstwo Zasobów Ludzkich. Instytucja ma swoją główną siedzibę w X dzielnicy Budapesztu – Kőbányi, która była niegdyś licznie zamieszkiwana przez polskich emigrantów.

Plakat wzywający mieszkańców Budapesztu do uczestnictwa w uroczystości wystawienia prochów gen. Józefa Bema w auli budapeszteńskiego Muzeum Narodowego. W wydarzeniu z 28 czerwca 1929 r. wzięły udział najwyższe władze kraju, z adm. Horthym na czele. W dolnej części plakatu znajduje się odezwa do mieszkańców stolicy zachęcająca do przystrojenia domów tak, by Budapeszt wyglądał godnie na cześć wielkiego narodowego bohatera z czasu Wiosny Ludów. Na plakacie znajduje się fragment wiersza *Cztery dni huczały działa* autorstwa jednego z największych węgierskich poetów, Sándora Petőfiego, adiutanta generała.

Po upadku rewolucji w Wiedniu, 3 listopada 1848 r. Józef Bem przybył do Budapesztu. Przywódca Węgier Lajos Kossuth powierzył mu objęcie dowództwa nad armią siedmiogrodzką. Po zwycięskiej kampanii wiosną 1849 r. wojska Bema wyparły Austriaków z Siedmiogrodu. Pomimo że późniejszy atak 200-tysięcznej armii rosyjskiej spowodował upadek węgierskiej rewolucji, Bem pozostał w pamięci Węgrów jednym z największych bohaterów tego zrywu narodowego. Do dzisiaj nazywany jest przez nich „Ojczulkiem”. 17 sierpnia 1849 r. generał wraz z niedobitkami powstańców przekroczył granicę turecką. Zmarł w 1850 r. w Aleppo. Stamtąd prochy Bema przewieziono do Budapesztu, następnie przez Kraków – do Tarnowa, gdzie generał został pochowany.

Organizatorem uroczystości budapeszteńskich był Węgierski Krajowy Komitet Bema. Plakat nawiązuje kolorystycznie do węgierskiej flagi, a imię generała jest zapisane w węgierskiej wersji językowej, co również wskazuje na to, że Bem uważany był przez Węgrów za ich narodowego bohatera.

Plakat informujący Węgrów o uroczystości wystawienia prochów gen. Józefa Bema w Budapeszcie. 1929 r. Ze zbiorów PIBM w Budapeszcie

BUDAPEST NÉPE KEDVES VÉREINK!

Dicsőemlékü **BEM JÓZSEF** honvédaltábornagy hamvai f. évi június 26-án érkeznek Aleppóból hazánkba és ugyanaz nap Máv. különvonattal 17 óra 35 perckor Budapest Kel.-pályaudvarra, honnan felravalozás végett ünnepélyesen a Nemzeti Múzeumba kísérik.

A nagy hőst az ISTENI GONDVISELÉS kifürkészhetetlen akarata 80 év előtt a magyar nemzet válságos helyzetében sodorta hazánkba.

A lángelkű hadvezér mint üstökös jelent meg Erdély beborult égboltján, hősiesen vezetett hadjáratokban rövidesen visszafoglalta az elveszett Erdélyt és Bánságot, véreink százezret mentette meg a pusztulástól és világraszóló hőstetteivel a magyar katona dicsőségének örökös emléket emelt.

Petőfi Sándor, a hős hű kísérője és fegyvertársa, 80 évvel ezelőtt írta róla:

Óh Bem vitéz vezérem, di ső tábornokom
Leked nagyságát könnyez szemekkel bámulom,
S ha volna ember, kit mint Istent imádnék
Meghajlanék előtted, térdem meghajlanék!

Az így bálványozott Bem apó 1849 augusztus 17-én a hazánkat elárasztott muszkáradat elől Törökországba kényszerült menekülni, hol 1850. évben kilehelte hős lelkét.

A magyar nemzetnek csak most nyílik alkalmja arra, hogy nemzeti hősetől elbúcsúzhasson.

BEM APÓT

**f. hó 28-án délelőtt 10 órakor a Nemzeti Múzeumból
Magyarország kormányzójával**

ünnepi menetben kísérik utolsó útjára — a felszabadult Lengyelországba.

Mindenki legyen ott!

Az ünnepi menet vonalán: a Múzeum-körúton és Rákóczi-úton fekvő házak tulajdonosait és lakóit felkérjük, hogy a házakat kegyeletünk jeléül díszítsék fel. — Legyen Budapest méltó nagy nemzeti hősi emlékhöz.

A MAGYAR ORSZÁGOS BEM-BIZOTTSÁG.

Június 27-én a hős ravatala megtekinthető és a koszorúk elhelyezhetők. — Június 28-án a Múzeum-kertbe a Múzeum-körül felől belépésre jogosító Meghívók a személyazonosság igazolása mellett a Bem-bizottságtól a régi képviselőházban vehetők át. Meghívó nélkül a Múzeum-kertbe június hó 28-án d. e. csak az Eszterházy-utca felől lehet belépni. — A kijelölt helyek 9 óra 45 percig elfoglalandók; ekkor a kapuk elzáratnak.

POLSKI INSTYTUT NAUKOWY W AMERYCE

NOWY JORK, STANY ZJEDNOCZONE

Wejście do siedziby Polskiego Instytutu
Naukowego w Ameryce. Nowy Jork,
2019 r. Fot. B. Leven

Biblioteka Polskiego Instytutu
Naukowego w Ameryce.
Nowy Jork, 2019 r. Fot. B. Leven

Polski Instytut Naukowy w Ameryce (PIASA) powstał w 1942 r. w Nowym Jorku, jako kontynuacja Polskiej Akademii Umiejętności w Krakowie na czas okupacji. Od lat powojennych jest niezależną amerykańską instytucją naukową. Przez ponad pół wieku instytut występował w obronie wolnej myśli naukowej i praw człowieka w Polsce. W całej swej historii przeszedł wiele zmian i przeobrażeń. Aktualnie zrzesza polskich, polonijnych oraz amerykańskich naukowców, którzy poprzez swoje badania są związani z Polską. Misją instytutu jest upowszechnianie polskiej nauki, sztuki i kultury w Stanach Zjednoczonych oraz stanowienie forum dla naukowców i artystów do dzielenia się swoimi pracami.

Do zadań PIASA należy m.in. prowadzenie archiwum, składającego się z 77 kolekcji liczących ok. 139 metrów bieżących akt, co daje łącznie ok. 1,2 mln jednostek archiwalnych. Biblioteka instytutu liczy ponad 40 tys. książek z okresu od XVI do XXI w., a także 8 tys. broszur oraz 900 tytułów

czasopism i periodyków. Począwszy od 1889 r., PIASA posiada również kolekcję obrazów autorstwa: Olgi Boznańskiej, Maksymiliana Gierymskiego, Tadeusza Makowskiego, Jacka Malczewskiego, Stanisława Wyspiańskiego, Aleksandra Gierymskiego, Zdzisława Czermańskiego i innych.

Instytut organizuje coroczne międzynarodowe konferencje naukowe o Polsce, a także wydaje kwartalnik „The Polish Review”, publikujący w języku angielskim prace polskich naukowców oraz badaczy zagranicznych dotyczące Polski. Do lat 90. XX w. instytut organizował wysyłkę książek i czasopism naukowych wydawanych w Stanach Zjednoczonych do bibliotek akademickich w ojczyźnie. Wydawnictwa te były często jedynymi egzemplarzami dostępnymi za żelazną kurtyną. Polski Instytut Naukowy w Ameryce gościł w swojej siedzibie papieża Jana Pawła II i prezydenta Lecha Kaczyńskiego. Członkami PIASA są m.in. laureaci Nagrody Nobla i wiele znanych osób po obu stronach oceanu.

Obraz Jacka Malczewskiego *Chrystus z Powstańcami* jest częścią spuścizny po Janie Lechoniu przekazaną do Polskiego Instytutu Naukowego w końcu lat 50. XX w. Malczewski, reprezentant Młodej Polski, uznawany jest za ojca symbolizmu w polskim malarstwie. Twórczość artysty koncentrowała się wokół kilku tematów, w których powracały rozwijane i przekształcane, często wzajemnie ze sobą splątane wątki. Głównymi nurtami prac Malczewskiego są rozrachunek z kwestią narodowo-wyzwoleńczą i tematyka eschatologiczna, wiążąca się nierozdzielnie z wątkiem historyczno-patriotycznym. Okres wojny 1914–1918 to czas, gdy często pojawia się w twórczości malarza postać Chrystusa, symbolizującego wiarę, niekiedy zwątpienie czy ogrom cierpienia wiodącego do wolności.

Jacek Malczewski, *Chrystus z Powstańcami* (1917).
Ze zbiorów PIASA

**POLSKI INSTYTUT NAUKOWY
W KANADZIE
• BIBLIOTEKA POLSKA
IM. WANDY STACHIEWICZ
MONTREAL, KANADA**

Siedziba Polskiego Instytutu Naukowego przy ulicy 3479 Peel w latach 1965–2016. Montreal, 1988 r. Fot. S. Władysiuk

Biblioteka Polska im. Wandy Stachewicz. Montreal, 2017 r. Fot. S. Władysiuk

Polski Instytut Naukowy w Kanadzie powstał w 1943 r. Początkowo funkcjonował jako oddział utworzonego rok wcześniej w Nowym Jorku Polskiego Instytutu Naukowego w Ameryce (PIASA). Celem kanadyjskiego oddziału było stworzenie forum wymiany myśli i spotkań dla coraz to liczniejszej grupy intelektualistów polskich w Kanadzie oraz szerzenie wiedzy o Polsce, jej historii i kulturze. Instytut amerykański i jego kanadyjski oddział, zwany powszechnie Instytutem Polskim, miały być na emigracji odpowiednikami Polskiej Akademii Umiejętności w Krakowie. W 1976 r. oddział kanadyjski wyodrębnił się z instytutu amerykańskiego i otrzymał oficjalną nazwę: Polski Instytut Naukowy w Kanadzie. Decyzją Rady Polskiej Akademii Umiejętności z grudnia 2006 r. został uznany za Stację Naukową akademii. Instytut we współpracy z PAU organizuje sympozja i konferencje naukowe na tematy dotyczące historii i kultury Polski.

Będąca częścią instytutu Biblioteka Polska ma status placówki afiliowanej przy centralnej bibliotece Uniwersytetu McGill. Dzięki systemowi wypożyczeń międzyuniwersyteckich jej zbiory są dostępne dla społeczności akademickiej w całej Kanadzie. Patronka biblioteki, Wanda Stachewicz, była inspiratorką utworzenia Instytutu, założycielką i do 1977 r. dyrektorką Biblioteki. Ośrodek ten jest jedyną na kontynencie północnoamerykańskim biblioteką akademicką będącą jednocześnie biblioteką polonijną. Gromadzi publikacje naukowe na tematy związane z Polską, a także popularne nowości książkowe i filmy na DVD. Do unikatowych publikacji przechowywanych w bibliotece należy oryginalny tekst Konstytucji 3 maja, wydanej po angielsku w 1791 r. w Londynie. Biblioteka posiada zbiór ok. 100 periodyków i gazet w języku polskim z całego świata, w tym komplety wydań gazet polonijnych ukazujących się w Kanadzie. Jej zbiór sztuki obejmuje m.in. ponad 400 grafik z okresu międzywojennego.

Dzwon Poległych w walkach o niepodległość 1914–1920 został odlany w 1929 r. z patynowanego mosiądzu według projektu Aleksandra Sergiusza Borawskiego. Ma wysokość 54 cm i waży 61 kg. Jest jednym z czterech dzwonów wykonanych z okazji jubileuszu 15-lecia Odlewni Braci Felczyńskich w Przemyślu. Jakość odlewu tych dzwonów oraz ich dźwięk były wizytówką firmy. W marcu 1939 r. zostały wysłane na Wystawę Światową do Nowego Jorku, gdzie były eksponowane w polskim pawilonie. Wybuch II wojny przeszkodził im w powrocie do Polski.

Dzwon Poległych przedstawia polską drogę do wolności, którą wyznaczają pola bitewne i groby poległych. Na pierścieniu odsercowym znajdują się herby polskich miast, m.in. Warszawy, Krakowa, Lwowa i Wilna, oraz portrety przywódców narodowych: Kazimierza Pułaskiego, Tadeusza Kościuszki, księcia Józefa Poniatowskiego, Henryka Dąbrowskiego, Józefa Chłopickiego, Adama Mickiewicza, Romualda Traugutta i Józefa Piłsudskiego. Na obwodzie dzwonu umieszczone są słowa: *Jeszcze Polska nie zginęła* oraz wersy Adama Asnyka: *O pójdź Korono, zraniona orlico! Pójdź stara Litwo z spętaną Pogonią! I ty Lwia Rusi, i ty niewolnico, Pójdź serce z sercem, a dłoń złączyć z dłonią.*

Dzwon ten pochodzi z kolekcji poloników Kazimierza Stanczykowskiego, założyciela pierwszej wielokulturowej stacji radiowej w Kanadzie – CFMB 1280 AM. Został подарowany przez panią Annick St. Germain Stanczykowski w 2013 r. z okazji 25-lecia istnienia wspomnianej stacji.

Dzwon Poległych w walkach o niepodległość 1914–1920.
Ze zbiorów Polskiego Instytutu Naukowego w Kanadzie. Fot. K. Adamów

STOWARZYSZENIE WETERANÓW ARMII POLSKIEJ W AMERYCE

NOWY JORK, STANY ZJEDNOCZONE

Dom Weterana Polskiego. Nowy Jork, 2019 r.
Fot. Archiwum SWAP

Jedna z sal Muzeum Tradycji Oręża Polskiego.
Nowy Jork, 2019 r. Fot. Archiwum SWAP

Stowarzyszenie Weteranów Armii Polskiej w Ameryce (SWAP) jest najstarszą w świecie niezależną samopomocową organizacją byłych polskich żołnierzy, działającą nieprzerwanie od 1921 r. Kwateryna główna znajduje się w Nowym Jorku na Manhattanie w należącym do Okręgu 2 SWAP Domu Weterana Polskiego. Mieści się tam również archiwum organizacji i powstałe w 1996 r. Muzeum Tradycji Oręża Polskiego.

Do najcenniejszych zespołów archiwalnych stowarzyszenia należą: kartoteka osobowa członków SWAP (ponad 20 tys. rekordów dotyczących weteranów z I i II wojny światowej), wykaz ponad 38 tys. ochotników do Armii Polskiej we Francji zarejestrowanych w centrach rekrutacyjnych w Stanach Zjednoczonych i Kanadzie w latach 1917–1919 oraz bogata kolekcja fotografii i nagrań audiowizualnych, głównie relacji żołnierskich.

Stowarzyszenie Weteranów Armii Polskiej w Ameryce od 1921 r. publikuje nieprzerwanie najstarszy

polski miesięcznik emigracyjny „Weteran”. Ponadto wydaje książki o tematyce historycznej, produkuje filmy dokumentalne, sponsoruje polonijne organizacje, media i szkoły.

Jako związek byłych polskich żołnierzy SWAP kultywuje w Stanach Zjednoczonych i Kanadzie tradycje walk o niepodległość Polski. Organizuje obchody świąt państwowych i rocznic historycznych, wystawy, projekcje filmów dokumentalnych i fabularnych, spotkania autorskie, wykłady, odczyty, promocje książek, a także lekcje muzealne dla młodzieży szkolnej. Stowarzyszenie ufundowało szereg pomników (w Stanach Zjednoczonych, Kanadzie, Polsce i we Włoszech) oraz tablic pamiątkowych. Odnowilo i ufundowało również nagrobki zasłużonych bojowników o niepodległość Polski, np. w Paryżu i w Amerykańskiej Częstochowie. SWAP był ponadto głównym sponsorem budowy Centrum Informacyjnego przy Polskim Cmentarzu Wojennym na Monte Cassino we Włoszech.

Sztandar od Polaków z Detroit ofiarowany w październiku 1917 r. ochotnikom udającym się do Armii Polskiej we Francji. W okresie akcji rekrutacyjnej na terenie Stanów Zjednoczonych i Kanady w latach 1917–1919 funkcjonowało 47 punktów werbunkowych. W Detroit działał jeden z największych, Centrum Rekrutacyjne nr 3, do którego zgłosiło się łącznie 1 972 ochotników. We wszystkich ośrodkach zarejestrowano w tym okresie łącznie 38 018 polskich rekrutów. Do odbycia służby wojskowej zakwalifikowano 22 395 osób. Po przeszkoleniu w obozie treningowym Kościuszko w Niagara-on-the-Lake w Kanadzie do Armii Polskiej (zwanej Błękitną Armią) ostatecznie wysłano 20 720 ochotników. Uratowali oni ideę utworzenia tej zbrojnej formacji, ponieważ na terenie Francji do grudnia 1917 r. zgłosiło się zaledwie 800 ochotników. Z powodu bardzo słabych wyników rekrutacji dalsze organizowanie Błękitnej Armii stało pod wielkim znakiem zapytania. Na szczęście, od 28 grudnia 1917 r. do portów we Francji zaczęły docierać z Nowego Jorku transporty z polskimi ochotnikami. Do końca maja 1918 r. przybyło ich ok. 15 tys., co było decydującym impulsem do dalszego organizowania Błękitnej Armii. Kolejnych 5 tys. dotarło w następnym półroczu. Bez ponad 20 tys. ochotników z Ameryki nie byłoby Armii Polskiej we Francji i późniejszej legendy gen. Józefa Hallera, który został jej dowódcą dopiero 4 października 1918 r.

Drugim ważnym eksponatem z muzeum SWAP w Nowym Jorku jest orzełek noszony na czapkach przez ochotników z Ameryki. Orzełki te produkowała na zamówienie firma Whitehead & Hoag z Newark w stanie New Jersey. Ochotnicy otrzymywali je w obozie treningowym w Niagara-on-the-Lake. We Francji i w Polsce polskich żołnierzy z Ameryki rozpoznawano właśnie po tych charakterystycznych orzełkach. Są one swoistym symbolem czynu zbrojnego Polonii amerykańskiej w czasie I wojny światowej.

Sztandar od Polaków z Detroit z 1917 r.

Fot. Archiwum SWAP

Orzełek noszony na czapkach przez ochotników polskich z Ameryki w Armii Polskiej we Francji. Fot. Archiwum SWAP

STUDIUM POLSKI PODZIEMNEJ

LONDYN, WIELKA BRYTANIA

Front budynku Studium Polski Podziemnej
przy 11 Leopold Road. Londyn, 2018 r.

Fot. K. Bożejewicz

Sala główna i zarazem czytelnia Studium Polski Podziemnej.
Na zdjęciu Halina Czarnocka, kierownik i prezes SPP.
Londyn, lata 80. XX w. Ze zbiorów SPP w Londynie

Studium Polski Podziemnej w Londynie (SPP) jest instytucją archiwalną i naukową. W jej posiadaniu znajdują się materiały historyczne dotyczące Polskiego Państwa Podziemnego z okresu II wojny światowej. Wśród założycieli placówki byli m.in. gen. Tadeusz Bór-Komorowski, gen. Tadeusz Pełczyński oraz wielu innych czołowych działaczy polskiego podziemia.

Misją Studium jest gromadzenie, zabezpieczanie i udostępnianie posiadanych materiałów archiwalnych oraz bibliotecznych. Do zadań statutowych SPP należy również upowszechnianie wiedzy o Polskim Państwie Podziemnym i Armii Krajowej, m.in. poprzez działalność popularnonaukową i wydawniczą, zarówno w Wielkiej Brytanii, jak i poza jej granicami.

Studium Polski Podziemnej powstało w Londynie w 1947 r. Rok później siedzibą organizacji został dom przy 11 Leopold Road w zachodniej części miasta. W 1988 r. Studium połączyło się z Instytutem Polskim i Muzeum im. gen. Sikorskiego, zachowało jednak autonomię działania oraz

gromadzenia i wydatkowania funduszy na cele statutowe.

Unikatowy zasób archiwalny SPP składa się z ok. 90 zespołów, co stanowi ok. 250 metrów bieżących akt. Trzonem zasobu są dokumenty Oddziału VI Sztabu Naczelnego Wodza w Londynie, odpowiedzialnego podczas II wojny światowej za łączność z okupowanym Krajem. Kolejny ważny zespół stanowią akta Działu Społecznego Ministerstwa Spraw Wewnętrznych rządu polskiego na uchodźstwie. W zbiorach archiwum SPP znajdują się także: akta komisji weryfikacyjnych AK działających w latach 1945–1992, relacje i opracowania literackie żołnierzy Armii Krajowej oraz kolekcje dokumentów osób prywatnych i instytucji, których działalność związana była z AK. Uzupełnieniem zasobu są broszury, afisze, prasa konspiracyjna, mapy miast i regionów Polski, kolekcja fotografii, przeźroczy, negatywów, filmów i mikrofilmów, a także fonoteka oraz wideoteka. Zbiory archiwalne SPP uzupełnia zbiór blisko 12 tys. książek poświęconych Polskiemu Państwu Podziemnemu i AK.

Relacja rtm. Witolda Pileckiego z pobytu w obozie koncentracyjnym Auschwitz została zawarta w „Raporcie Witolda”. Ten unikatowy dokument przedstawia proces organizowania w obozie ruchu podziemnego o nazwie Związek Organizacji Wojskowej. Raport jest napisany w sposób żołnierski – zawiera tylko suche fakty i informacje. Stanowi jedno z pierwszych świadectw przedstawiających niemieckie zbrodnie popełniane w obozie zagłady. Maszynopis kończy się na opisie ucieczki rotmistrza z obozu koncentracyjnego, która nastąpiła w nocy z 26 na 27 kwietnia 1943 r.

W 1945 r. Amerykanie proponowali rtm. Pileckiemu odkupienie jego relacji. Rotmistrz, zdając sobie sprawę z wielkiej wartości historycznej dokumentu, przekazał jednak maszynopis zastępcy dowódcy Armii Krajowej gen. Tadeuszowi Pełczyńskiemu w San Giorgio we Włoszech. Później generał powierzył „Raport Witolda” opiece Studium Polski Podziemnej w Londynie.

W zbiorach SPP znajduje się także zaprojektowana przez Tadeusza Heftmana radiostacja nadawczo-odbiorcza zwana pipsztokiem (z ang. *peepshtock*). Do końca 1942 r. w Polskich Warsztatach Radiowych w Stanmore wyprodukowano ją w ponad 200 egzemplarzach. Wytwarzana była nie tylko na rzecz Armii Krajowej czy Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie, ale także na potrzeby aliantów. Jeden z pierwszych pipsztoków w kwietniu 1942 r. wraz z gen. Władysławem Andersem przemierzył drogę z Londynu do Taszkientu i używany był do komunikacji między Uzbekistanem a Stanmore.

TOWARZYSTWO HISTORYCZNO-LITERACKIE • BIBLIOTEKA POLSKA W PARYŻU

PARYŻ, FRANCJA

Towarzystwo Historyczno-Literackie (THL) – 1832
Biblioteka Polska w Paryżu (BPP) – 1838

Początki Towarzystwa Historyczno-Literackiego i Biblioteki Polskiej w stolicy Francji sięgają lat trzydziestych XIX w. – czasów Wielkiej Emigracji po powstaniu listopadowym. To w Paryżu w wieku XIX i XX było serce Polski wolnej i suwerennej.

Wybitne postacie związane z Towarzystwem Historyczno-Literackim i Biblioteką Polską w Paryżu to m.in. Adam Jerzy Czartoryski, Adam Mickiewicz, Juliusz Słowacki, Zygmunt Krasiński, Fryderyk Chopin, Cyprian Norwid, Jerzy Giedroyc, Czesław Miłosz, Andrzej Wajda.

Trzy istotne muzea: w Bibliotece Polskiej prezentowany jest m.in. salon Fryderyka Chopina, w tym samym gmachu mieści się także Muzeum Adama Mickiewicza, Salon Fryderyka Chopina. We współpracy z BPP powstało Muzeum Bolesława Biegasa w Warszawie.

Będące w posiadaniu Biblioteki Polskiej bogate i unikalne zbiory rękopisów, archiwów Wielkiej Emigracji, druków oraz dzieł sztuki dotyczące historii, kultury Polski i jej związków z Europą zostały wpisane na listę UNESCO „Pamięć Świata”.

Biblioteka Polska w Paryżu to duchowe i intelektualne centrum polskiej emigracji we Francji. Nieprzerwanie od XIX w. jest miejscem dialogu kultury polskiej i francuskiej ożywianego przez liczne wydarzenia naukowe i kulturalne: sympozja, konferencje, odczyty, koncerty, wystawy tymczasowe, projekcje filmowe. Obecnie Towarzystwo Historyczno-Literackie organizuje ponad 90 wydarzeń rocznie.

Książę Adam Jerzy Czartoryski, pierwszy prezes
Towarzystwa Historyczno-Literackiego, litografia
François le Villain. ©THL/BPP

Adam Mickiewicz, pierwszy wiceprezes
Towarzystwa Historyczno-Literackiego, litografia
według fotografii Michała Szwaycera. ©THL/BPP

ZAMEK MONTRÉSOR

MONTRÉSOR, FRANCJA

Montrésor, zamek z XI w., rozbudowany 500 lat później przez Imberta de Basternay, nabyty przez Ksawerego Branickiego w 1849 r. Montrésor, 2019 r.

Fot. Agata de Virion

Duży salon z portretami członków rodziny Branickich. Po lewej Ksawery (autor obrazu: Leon Kapliński), po prawej Alexander (autor obrazu: Ary Scheffer). Montrésor, 2019 r. Fot. Agata de Virion

Położony nad rzeką Indrois Zamek Montrésor (Château de Montrésor) wzniesiony został w 1005 r. Otoczony jest średniowiecznymi murami i basztami. Na przełomie XV i XVI w. obiekt został rozbudowany przez Imberta de Bastarnay, szambelana czterech francuskich królów. W 1849 r. zamek nabył Ksawery Branicki, dzięki pomocy swojej matki Róży Branickiej, i do dziś pozostaje w rękach tej samej rodziny.

Wśród licznych zabytków i dzieł sztuki zgromadzonych w jego wnętrzach można wymienić pamiątki po królach polskich, m.in. po Janie III Sobieskim, poetach, w tym po Adamie Mickiewiczu, oraz eksponaty z czasów powstania styczniowego. W galerii obrazów znajdują się dzieła m.in. Henryka Rodakowskiego, Leona Kaplińskiego czy Artura Grott-

gera. Muzeum posiada również obrazy mistrzów włoskich, takich jak Zanobi Strozzi, holenderskich z XVI–XVII w., a także portrety członków rodów Potockich, Branickich oraz ich rodzin namalowane przez malarzy francuskich i niemieckich, takich jak François Gérard, Louis-Léopold Boilly, Heinrich Hollpein czy Franz Xaver Winterhalter. W zamku znajdują się również płaskorzeźby Pierre'a Vaneau, będące fragmentami pomnika Jana Sobieskiego z katedry w Le Puy. W skład kolekcji muzeum wchodzi ponadto trofea myśliwskie z Afryki i Polski, broń, meble, kolekcje monet, medale i sztandary.

Zbiory muzealne uzupełnia bogata biblioteka i cenne archiwum rodziny właścicieli. Wstępu do tego rodzinnego gościnnego zamku strzeże wieża bramna z rycerzem trzymającym polski herb Korczak.

Hrabia Jan Wilczek błagający Jana III Sobieskiego o pomoc dla Wiednia – znajdujący się w zbiorach Zamku Montrésor obraz z 1861 r. autorstwa Henryka Rodakowskiego, jednego z najwybitniejszych polskich portrecistów XIX w. Dzieło przedstawia ambasadorów: nuncjusza papieskiego kardynała Lazzara Opizia Pallaviciniego i austriackiego ambasadora hrabiego Heinricha von Wilczka, którzy przybyli z poselstwem do Jana III Sobieskiego wyprosić pomoc dla zagrożonego chrześcijaństwa i cesarstwa. Według przekazów, nie była to formalna, dyplomatyczna prośba, ale błagalne wezwanie na pomoc w walce przeciwko potęgze tureckiej. Za plecami króla Jana III prośbom przysłuchuje się jego syn Jakub Sobieski. Wynikiem zilustrowanego wydarzenia była bitwa stoczona 12 września 1683 r. pod Wiedniem między wojskami polsko-cesarskimi a armią Imperium Osmańskiego, która przeszła do historii jako odsiecz wiedeńska.

Henryk Rodakowski, *Hrabia Jan Wilczek błagający Jana III Sobieskiego o pomoc dla Wiednia* (1861). Ze zbiorów Zamku Montrésor. Fot. Agata de Virion

Instytucje wchodzące w skład Stałej Konferencji Muzeów, Archiwów i Bibliotek Polskich na Zachodzie (MABPZ) zajmują się gromadzeniem, przechowywaniem i udostępnianiem dóbr kultury polskiej znajdujących się poza granicami Rzeczypospolitej. To dzięki nim w okresie wojen czy utraty suwerenności Polski udało się ocalić od zagłady bezcenne dla tożsamości narodu pamiątki. Przez dekady były jednymi z niewielu miejsc, w których bez obaw rozmawiano i działano na rzecz wolnej Polski. Do dziś instytucje te zajmują się organizacją spotkań, konferencji, wystaw, prowadzą działalność wydawniczą i edukacyjną. Pomimo dzielących je odległości członkowie Stałej Konferencji łączą siły w budowaniu świadomości narodowej Polaków za granicą i wymieniają się doświadczeniami.

Wraz z powstaniem III Rzeczypospolitej rozwinęła się współpraca członków MABPZ z instytucjami państwowymi i pozarządowymi w kraju. Polskie archiwa, biblioteki, muzea, organizacje i fundacje wspierają poszczególnych członków MABPZ. Biorą także udział w organizowaniu kolejnych jej sesji. Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego RP

wraz z Kancelarią Senatu RP przyznaje granty na realizację projektów członków Stałej Konferencji. Dzięki środkom tym instytucje wchodzące w skład MABPZ opracowują, inwentaryzują i digitalizują swoje zasoby, mają możliwość upowszechniania wiedzy o zgromadzonych kolekcjach, a także zabezpieczania i konserwowania posiadanych zbiorów.

Istnienie i rozwój instytucji członkowskich Stałej Konferencji jest zasługą wielu pokoleń zaangażowanych ludzi, w tym także licznej grupy wolontariuszy. Osoby związane z MABPZ, niezależnie od nieustannie zachodzących zmian społecznych, ekonomicznych czy geopolitycznych, wytrwale realizują swoją misję. Pomimo wielu trudności nasi emigracyjni depozytariusze pielęgowali i pielęgnują pamięć o polskim narodzie, dorobku Polonii i jej wspaniałych osiągnięciach. To im kolejne fale emigrantów z ufnością powierzały i powierzać będą swoje archiwalia, księgozbiory, dzieła sztuki czy inne cenne pamiątki. Także dzięki zgromadzonym zbiorom, mimo odległości od ojczyzny, ci kustosze narodowej pamięci są zawsze blisko Polski.

 POLONICA
emigracyjne

Uczestnicy XII Sesji Stałej Konferencji MABPZ zorganizowanej w Rzymie przez Ośrodek Dokumentacji i Studium Pontyfikatu Jana Pawła II podczas spotkania z Ojcem Świętym. Castel Gandolfo, 1990 r. Ze zbiorów Ośrodka Pontyfikatu JP II

Uczestnicy XXXVI Sesji Stałej Konferencji MABPZ podczas wizyty na Polskim Cmentarzu Wojennym na Monte Cassino. 2014 r. Ze zbiorów Fundacji Rzymskiej im. J.Z. Umiastowskiej

Uczestnicy XXXVII Sesji Stałej Konferencji MABPZ, zorganizowanej przez Muzeum Polskie w Rapperswilu, przed domem konferencyjnym w Männedorf. Szwajcaria, 2015 r. Ze zbiorów Fundacji Rzymskiej im. J.Z. Umiastowskiej

Uczestnicy XXXVIII Sesji Stałej Konferencji MABPZ zorganizowanej przez Bibliotekę Polską POSK w Londynie podczas zwiedzania Instytutu Polskiego i Muzeum im. gen. Sikorskiego. Londyn, 2016 r. Ze zbiorów Biblioteki Polskiej w Londynie

Adresy instytucji członkowskich MABPZ

Archiwum Polskiej Misji Katolickiej w Anglii i Walii Wielka Brytania, Londyn

The Polish Catholic Mission in England and Wales
2-4 Devonian Road, Islington
London, N1 8JJ, United Kingdom
tel.: +44 (0)20 7226 3439
e-mail: biuro@pcmew.org
strona: www.pcmew.org

Archiwum Polskiej Misji Katolickiej we Francji Francja, Paryż

Mission Catholique Polonaise de France
263 bis, rue Saint-Honoré
75001 Paris, France
tel.: +33 (0)1 55 35 32 23
e-mail: pmk.france@gmail.com
strony: www.archiwum-pmk.com
mission-catholique-polonaise.pl

Biblioteka Polska im. Ignacego Domeyki Argentyna, Buenos Aires

Biblioteca Polaca Ignacio Domeyko
Jorge Luis Borges 2076
1425 Buenos Aires, Argentina
tel.: +54 (11) 4774 2212
e-mail: domeyko@bibliotecadomeyko.com.ar
strona: www.bibliotecadomeyko.com.ar

Biblioteka Polska POSK w Londynie Wielka Brytania, Londyn

238-246 King Street
London, W6 0RF, United Kingdom
tel.: +44 (0)20 8741 0474
e-mail: librarian@polishlibrary.co.uk
strona: www.polishlibrarylondon.co.uk

Fundacja Kościuszkowska Stany Zjednoczone, Nowy Jork

The Kosciuszko Foundation, Inc.
15 East 65th Street
New York, NY 10065, USA
tel.: + 1 (212) 734 2130
e-mail: kosciuszko@thekf.org
strona: www.thekf.org

Fundacja Muzeum Pamięci 2 Korpusu Polskiego we Włoszech Włochy, Rzym

Museo Memoriale del 2° Corpo d'Armata Polacco
a Montecassino
Via Piemonte 117
00187 Roma, Italy
tel.: +39 06 4814263
e-mail: info@fondazionemm2c.org
strona: www.fondazionemm2c.org/pl/

Fundacja Rzymska im. J.Z. Umiastowskiej Włochy, Rzym

Fondazione Romana Marchesa J.S. Umiastowska
Via Piemonte 117
00187 Roma, Italy
tel.: +39 06 4814263
e-mail: fumiast@gmail.com
strona: www.polacywewloszech.com

Instytut Józefa Piłsudskiego w Ameryce Stany Zjednoczone, Nowy Jork

Józef Piłsudski Institute of America
138 Greenpoint Avenue
Brooklyn, NY 11222, USA
tel.: +1 (212) 505 9077
e-mail: office@pilsudski.org
strona: www.pilsudski.org/pl

**Instytut Piłsudskiego w Londynie
Wielka Brytania, Londyn**

The Piłsudski Institute of London
238-246 King Street
London, W6 0RF, United Kingdom
tel.: +44 (0)20 8748 6197
e-mail: instytut@pilsudski.org.uk
strona: www.pilsudski.org.uk

**Kościół i Hospicjum Św. Stanisława B.M.
Włochy, Rzym**

Chiesa di San Stanislao V.M.
Via delle Botteghe Oscure, 15
00186 Roma, Italy
tel.: +39 06 679 53 47
e-mail: parafiaroma@gmail.com
strona: www.duszpasterstwopolakowwrzymie.com

**Muzeum i Archiwum Polonii Australijskiej
Australia, Footscray**

Polish Museum and Archives in Australia Inc.
Millennium House, 296 Nicholson Street
Footscray, VIC 3011, Australia
tel.: + 61 (0)403 655 044
e-mail: polishmuseumarchivesaustralia@gmail.com
strona: www.polishmuseumarchives.org.au

**Muzeum im. Tadeusza Kościuszki w Solurze
Szwajcaria, Solura**

Kosciuszko Museum in Solothurn
Gurzelngrasse 12, Postfach 503
4500 Solothurn, Schweiz
tel.: +41 (0)32 622 80 56
e-mail: kontakt@kosciuszkomuseum.ch
strona: www.kosciuszkomuseum.ch

**Muzeum Polskie w Ameryce
Stany Zjednoczone, Chicago**

The Polish Museum of America
984 North Milwaukee Avenue
Chicago, IL 60642-4101, USA
tel.: +1 (773) 384 3352
e-mail: pma@polishmuseumofamerica.org
strona: www.polishmuseumofamerica.org

**Muzeum Polskie w Rapperswilu
Szwajcaria, Rapperswil**

Polenmuseum
Schloss Rapperswil, Postfach 1251
CH-8640 Rapperswil, Schweiz
tel.: +41 (0)55 210 18 62
e-mail: info@polenmuseum.ch
strona: www.polenmuseum.ch/pl/

**Ośrodek Dokumentacji i Studium Pontyfikatu
Jana Pawła II w Rzymie
Włochy, Rzym**

Centro di Documentazione e Studio del Pontificato
di Giovanni Paolo II a Roma
Via Cassia 1200
00189 Roma, Italy
tel.: +39 06 303 65 181
e-mail: info@jp2doc.org
strona: www.jp2doc.org

**Papieski Instytut Studiów Kościelnych
Włochy, Rzym**

Pontificium Institutum Studiorum Ecclesiasticorum
Piazza B. Cairoli 117
00186 Roma, Italy
tel.: +39 06 688 037 50
e-mail: romapise@gmail.com
strona: http://pisk.jezuici.pl/

**Polish Music Center, USC Thornton School of Music
Stany Zjednoczone, Los Angeles**

Polish Music Center, USC Thornton School of Music
840 West 34th Street
Los Angeles, CA 90089-0851, USA
tel.: +1 (213) 821 1356
e-mail: polmusic@usc.edu
strona: polishmusic.usc.edu

**Polska Misja w Orchard Lake / Centralne Archiwum
Polonii Amerykańskiej
Stany Zjednoczone, Orchard Lake**

The Central Archives of American Polonia
3535 Commerce Road
Orchard Lake, MI 48324, USA
tel.: +1 (248) 392 9312
e-mail: archive@orchardlakeschools.com
strona: www.polisharchives.com

**Polski Instytut Badawczy i Muzeum w Budapeszcie
Węgry, Budapeszt**

Lengyel Kutatóintézet és Múzeum
Állomás u. 10.
1102. Budapest, Magyarország
tel.: +36 1 260 80 23
e-mail: muzeum@polonia.hu
strona: www.lengyelmuzeum.hu/pl

**Polski Instytut Naukowy w Ameryce
Stany Zjednoczone, Nowy Jork**

Polish Institute of Arts and Sciences of America
208 East 30th Street
New York, NY 10016, USA
tel.: +1 (212) 686 4164
e-mail: piasany@verizon.net
strona: www.piasa.org

**Polski Instytut Naukowy w Kanadzie / Biblioteka
im. Wandy Stachewicz
Kanada, Montreal**

Institut polonais des arts et des sciences au Canada
4220 rue Drolet
Montreal, QC H2W 2L6, Canada
tel.: +1 (514) 379 4220
e-mail: office@polishinstitute.org
strona: www.polishinstitute.org

**Stowarzyszenie Weteranów Armii Polskiej w Ameryce
Stany Zjednoczone, Nowy Jork**

Polish Army Veterans' Association of America
119 East 15th Street
New York, NY 10003, USA
tel.: +1 (212) 358 0306
e-mail: info@pava-swap.org
strona: www.pava-swap.org

**Studium Polski Podziemnej w Londynie
Wielka Brytania, Londyn**

The Polish Underground Movement (1939–1945)
Study Trust
11 Leopold Road
London, W5 3PB, United Kingdom
tel.: +44 (0)20 8992 6057
e-mail: info@studium.org.uk
strona: www.studium.org.uk

**Towarzystwo Historyczno-Literackie / Biblioteka Polska
w Paryżu**

Francja, Paryż

Société Historique et Littéraire Polonaise / Bibliothèque
Polonaise de Paris
6, quai d'Orléans
75004 Paris, France
tel.: +33 (0)1 55 42 83 83
e-mail: secretariat@bplp.fr
strona: www.bibliotheque-polonaise-paris-shlp.fr

Zamek Montrésor

Francja, Montrésor

Château de Montrésor
37460 Montrésor, France
tel.: +33 (0)2 47 19 27 50
e-mail: chateaudemontresor@orange.fr
strona: www.chateaudemontresor.fr